

MANASTIRLI KADINLARIN TAKI VE AKSESUAR KÜLTÜRÜ (1700-1730)

Zülfiye KOÇAK*

ÖZ

Bugünkü Kuzey Makedonya Devleti'nin en büyük ikinci şehri olan Manastır, I. Murad döneminde, 1380 yılından sonra Osmanlı hâkimiyetine girmiş, Adriyatik kıyıları ile Ege Denizi arasında Via Egnatia adı verilen Doğu-Batı ticaret yolunun tam ortasında bulunduğundan kısa sürede Osmanlı Rumelisi'nin en önemli şehirlerinden biri haline gelmişti. Takip eden yıllarda özellikle II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde buraya Anadolu'nun içlerinden ve Toroslardan planlı şekilde Türkmen grupları yerleştirilerek Türk nüfusunun artması sağlanmış, böylece zamanla Türk-İslam şehir dokusu hâkim kılınmıştı. Osmanlı İmparatorluğu, hâkimiyet sağladığı tarihten itibaren şehirde adli teşkilatını kurmuş ve halkın hukuki sorunlarını çözmek için buraya kadı atamıştı. Kadı, halkın her türlü hukuksal sorununu çözerken aynı zamanda dava kayıtlarının tutulmasını sağlayarak kültürel mirasın bugüne aktarılmasına hizmet etmişti. Şer'iyeye sicilleri adıyla bilinen bu kayıtlar, halk yaşantısını, merkez-taşra ilişkilerini, mahalli idarelere ait düzenlemeleri, ferman, ilam, hüccet, berat vb. çok çeşitli konuları içerdiklerinden şehir tarihi ve sosyal tarih çalışmalarının temel başvuru kaynaklarından olmuştur. Bu makalede, Manastır mahkemesinde 1700-1730 yılları arasında tutulan on dört adet Şer'iyeye sicil defterinde dağınık halde bulunan ve ölen kişilerden kalan miras ayrıntılarının kaydedildiği doksan sekiz kadın terekesi değerlendirilmiştir. Tereke kayıtları, ölen kişilerin çocuk sayısı, serveti, statüsü, miras paylaşımı, kullandığı eşyalar, eşya fiyatları ve yatırım araçları hakkında bilgiler içermektedir. Bu yönüyle pek çok açıdan değerlendirilebilen bu kaynaklar, belirtilen tarih aralığında Manastırlı kadınların kullandıkları takı ve aksesuarların neler olduğu, hangi malzemelerden hangi türlerinin yapıldığı ve bunların kadınların servet miktarları ile refah seviyesi ve toplumsal statülerine göre değişip değişmediği hakkında da ipuçları vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Manastır, Tereke defterleri, Kadın, Takı, Aksesuar.

* Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bitlis, ORCID: orcid.org/0000-0002-1352-9849, E-posta: zkocak@beu.edu.tr

ZÜLFİYE KOÇAK

**THE JEWELRY AND ACCESSORIES CULTURE
OF THE WOMEN OF MANASTIR (1700-1730)**

ABSTRACT

Manastir, which is the second largest city of the current North Macedonia State, was taken under Ottoman rule after 1380 during the reign of Sultan Murad I. as it is located right in the middle of the east-west trade route called Via Egnatia between the Adriatic coasts and the Aegean Sea, it became one of the most important cities of Ottoman Rumelia within a short time. In the following decades, especially during the reigns of Murad II. and Mehmed II, Turkmen groups from the interior of Anatolia and the Taurus Mountains were settled in the region in a planned and organised manner. This led to an increase in the Turkish population in the region in a short time. As a result of this demographic movement, many mosques, inns, baths, bridges, imaret and madrasahs were built in the region, and the traditional Turkish-Islamic urban texture became dominant. The Ottoman Empire established its judicial organization in the city from the date it came under its rule and appointed a kadi here to solve the legal problems of the people. While solving all kinds of legal problems of the people, the kadi also served to transfer the cultural heritage to the present by keeping the court records. These records, known as the Şer'iyye registers, contain a variety of subjects such as public life, central-provincial relations, regulations of local administrations, royal decrees, verdicts, deeds, berats, etc. Therefore, they have been one of the main reference sources of urban history and social history studies. In this study, inheritance records of ninety-eight women, which were scattered in the fourteen Şer'iyye registers kept in the court of Manastir between 1700 and 1730, and in which the details of the inheritance from the deceased were recorded, were evaluated. Inheritance records contain information about deceased persons' number of children, wealth, status, inheritance sharing, goods used, prices of goods and investment instruments. These sources, which can be evaluated in many ways in this sense, also give clues about what the jewelry and accessories used by the women of Manastir in the specified date range, what types of materials were made, and whether or not they changed according to the wealth of women, their level of welfare, and social status.

Keywords: Manastir, Inheritance records, Woman, Jewelry, Accessory.

EXTENDED ABSTRACT

Manastir which is the second largest city in North Macedonia State and is known as Bitola was taken under Ottoman rule after 1380 during the reign of Sultan Murad I. its seizure had strengthened Ottoman sovereignty in the Balkans, became a key military operation base for the campaigns to

Albania, and provided the Ottoman Empire control over all roads leading to Constantinople. In the years to come, Turkmen groups were settled here from the interior of Anatolia and the Taurus Mountains in a regular and planned manner— especially during the reign of Sultan Murad II. and Sultan Mehmed II. This led to a rather rapid spike in the Turkish population here. In parallel with that population growth, many mosques, inns, baths, bridges, imarets, and madrasahs were built, in turn bringing the city predominantly a traditional Turkish-Islamic urban texture. The city flourished under Ottoman administration, and eventually even became one of the advanced military and trading centers of its time. At the forefront of the institutions and organizations established under the Ottoman administration was the court, which solved the legal problems of the people. The Ottoman kadi (judge), who served in the court, not only solved the problems of the people within the framework of the rules of Islamic law but also kept the records of the cases in the court and ensured that the cultural heritage was transferred to the present day. Such registers are also known (in Turkish) *şer‘iyye sicili*, *kadı sicili*, *kadı defteri*, and *mahkeme defteri* (literally: *Şer‘iyye registers*, *kadı registers*, *kadı registers* and *court registers*). They are good primary reference sources for urban and social history studies. They are rich in content and give us a glimpse into various subjects such as people’s lives, central-provincial relations, regulations of local administrations, royal decrees, verdicts, *hujjat* (title deeds), and *berat* (patents), among other things. Notes about municipal and police affairs of the region, numerous state prohibitions, cereal requests by the army, tax collection, local products, the population, epidemics, and family life were recorded. During the uninterrupted 530 years of Ottoman rule, 185 *Şer‘iyye* registers were kept in the court of Manastır. These registers contain information that shed light on how Manastır was structured politically, economically, legally, and socially speaking. As a result of the mutual protocols signed recently, they were taken from the State Archive in North Macedonia and presented to the researchers in the Presidential State Archive.

This study examined settlements in Manastır township and focused on the period between 1700 and 1730. The main reason for determining that period was because *Şer‘iyye* registers kept following an unbroken continuum. The primary sources of this study are inheritance records of ninety-eight women, which were scattered in 14 *Şer‘iyye* registers covering the determined 30-year time period and included the inheritance details of the deceased. Inheritance records, also called *metrukât* or *muhallefat*, contain very detailed information about the deceased including their identity, title, marital status, spouses and children (number), amount and distribution of wealth, movable

and immovable property, cash, jewelry, books, debt/loan relations, slaves/odalisques, dowry and alimony, money value, and the value/prices of various goods and objects. From this point of view, they are unique material and cultural sources. Jewelry and accessories constitute a key element of material culture and tend to be influenced by factors such as a society's culture, beliefs/values, socio-economic structure, climate, and geographical characteristics. These adornments have existed since the beginning of mankind and have shown enormous diversity in terms of use, type of material and ornamentation. We can determine what kinds of jewelry and accessories women of Manastir would have worn during the early 18th century from their inheritance records. Inheritance records also give us some clues about how and according to what jewelry and accessories were shaped and used among women of Manastir.

Women of Manastir mostly preferred gold, copper, silver, and pearls for their jewelry and accessories. Jewelry and accessories made of these metals and stones were almost standardized. Since it was compulsory for Muslim women in Ottoman society to cover themselves in places such as streets, bazaars, and markets, the clothes and jewelry they wore on their heads were also diversified in accordance with this obligation. Women wore headgear to prevent cold and to absorb sweat. The headgear, which was mostly worn inside home, was made of çuka, velvet and dîbâ fabrics, and was preferred in the colors of red, green, white, and yellow. Eight of the sixty-eight headgears recorded in sixty-eight inheritance records were decorated with pearls. Those adorned with pearls attracted more attention than the others as their prices were quite high. The serpuş, which means headscarf or headdress, was another head garment made of dîbâ and velvet. The istifan, which was used as a bridal crown, and the perişanı, which was wrapped around the head, were not very common head garments. The kalpak, which is defined as a feathered cone, the headband known as yemeni, and the turban wrapped around the headgear such as kavuk, börk, kulah hat, fez and similar headdresses were mostly used as accessories by women. In addition to headdresses, women of Manastir used hair accessories such as hair ties to tie their hair, hairpieces to give their hair a beautiful appearance, ardlık to fasten their hair from behind, and sakandırak to tie the hat or headdress under the chin.

The tendency of women in Manastir to adorn themselves and show off their status is more pronounced in the jewelry and accessories worn on the ears and neck. These types of jewelry and accessories were made of precious stones, metals, and models according to each woman's taste and economic status, and were shaped and varied according to the type, fabric, and color

of the dress they wore. Earrings were recorded in forty-four women's inheritance records and were mostly made of gold, with glitter and pearls also being preferred. The records do not provide detailed descriptions of the form of the earrings, but only a few were described as being worn out and broken. The jewelry worn on the neck was a neck pearl, a string of pearls and a pearl branch. The neck string probably differed from the neck pearl. The neck pearl wrapped around the neck once, while the string wrapped around the neck for a given number of times. As the number of strings increased, the price also increased. However, it was not only the number of strings that determined the price but also the size, smallness, newness, antiquity, and quality of the pearl. It is thought that the pearl branch had the same meaning as the string of pearls and was used as neck jewelry. The chain, one of the neck ornaments of women in Manastır, was mostly used by wealthy women and was mostly made of gold and silver. The hamâil, which means amulet or talisman, was a triangular, square, rectangular, round and sometimes star-shaped mahfaz hung crosswise or normally around the neck. The enselik, which women wore around their necks, was recorded in only one woman's inheritance records.

Belts and sashes, which were used to tighten the clothes worn at the waist or simply to make them look more beautiful, were the most prominent accessories women wore around their waist. These accessories had different functions such as protecting against the cold, keeping the body upright, making the dress look more beautiful, showing the status of the wearer, and making it easier to carry certain items. The sash was an integral part of women's fistan, entari, and other dresses, and was a long and narrow fabric wrapped around the waist to keep the waist tight. Although the sashes recorded in seventy-one of the inheritance records varied in terms of color, form, metal, and fabric used, and monetary value, it is understood that the general preference was for silver. Among the types of sashes, there were also pearl, brass, metal, jawahir (made of diamonds), raht (all kinds of ornaments), yafte (decorated) and kolon ones. Among the sashes recorded, there was also apron with sash. It is thought that the backs of the aprons mentioned as aprons were made of cloth, while those not mentioned were made of the same type of material. Like the sash, the other waist accessory that was not used daily but mostly worn on special occasions was the belt. Belts were recorded as sim kemer kuşak in six of the inheritance records analyzed.

Jewelry worn on the hand and arm also varied according to the precious metals or stones they were made of, their shape and use, and their prices. The ring was recorded in only four women's inheritance records

ZÜLFİYE KOÇAK

indicates that it was not widely used. One of the rings was made of gold, one was made of glitter, and the type of metal the others were made of was not specified. Bracelets worn on the arm were recorded in eight women's inheritance records, and the gold and silver ones were preferred. The jewelry recorded as sim endeşe, altun endeşe, or just endeşe were also types of bracelets. The pazu-bend, which women tied to their arms for strength and adornment, was recorded in six women's inheritance records, but it was not specified from which metal or stone it was made and in what form. Similarly, pad-zehr, a container tied to the arm and filled with a substance that neutralizes the effects of poison, was recorded in one woman's inheritance records. A watch worn on the wrist to keep track of time and as an accessory was also recorded in a woman's inheritance records.

Women of Manastir also used various items such as buttons, crosses, dice, hand fans, rosaries, daggers, knives, and sheaths as jewelry or accessories, possibly to complement their clothes and enhance their elegance. Despite this standardization in women's jewelry and accessories, the differentiation showed itself in the metals or stones from which they were produced, shape, workmanship, usage status, and prices.

Extremely wealthy women (compared to less wealthy ones) tended to wear highly intricate ornaments made of precious metals and stones and exhibited a more pronounced sense of workmanship to complete their clothing and enhance their wealth, social status, and elegance. New jewelry and accessories decorated with precious metals and stones dominated the inheritances of extremely wealthy women. Those who had less wealth wore older and plainer pieces instead. Moreover, extremely wealthy women had more than one type of jewelry and accessories; those who were less wealthy weren't so fortunate.

In Manastir, while jewelry and accessories were an indicator of women's socio-economic level, they didn't necessarily draw clear-cut lines between women. In fact, inheritance records of women with and without wealth and status indicated that they both owned some precious materials (e.g. pearl headdresses & necklaces, glitter belts).

Giriş

Günümüzde Bitola olarak bilinen Manastir, Makedonya'nın güneybatısında, Dragon Nehri kıyısında kurulmuştur. Ege'den Adriyatik'e

uzanan, Roma döneminde Roma ve Konstantinopolis'i birbirine bağlayan *Via Egnatia* adlı doğu-batı ticaret yolunun tam ortasında bulunmaktadır.¹

Manastır, I. Murad zamanında 1380 yılından sonra Osmanlı hâkimiyetine girmişti. Bölgeye planlı ve düzenli olarak yapılan iskânlar, yeni yerleşim alanlarının kurulması ve Türk nüfusunun artmasıyla sonuçlanmıştı. Bu iskânlar ayrıca Osmanlı egemenliğinin güçlenmesini ve kısa süre içerisinde geleneksel Türk-İslam şehir dokusunun hâkim olmasını sağlamıştı.² Nitekim kaynaklarda şehrin nüfusunun XVII. yüzyılda 10.000 ile 12.000, XVIII. yüzyılda ise 12.450 ile 18.675 arasında değiştiği ve büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu ifade edilmektedir.³

Nüfusun büyük kısmının Müslüman olduğu şehirde halkın hukuksal sorunlarını çözen kadı aynı zamanda mahkemede görülen dava kayıtlarını da tutturmaktaydı. Şer'iyeye sicilleri adı verilen bu defterlere, ölen kişilere ait miras davaları da işlenirdi.⁴ Osmanlı Devleti'nde ölen kişilerin miraslarının kaydedildiği defterler tereke, kassâm, metrûkât ve muhallefât gibi isimlerle anılırdı.⁵ Bu defterler, ölen kişinin taşınır-taşınmaz tüm mallarını, kalan her türlü alacak-vereceklerini, mahkeme tarafından alınan harçları ve miras taksimine dair bütün bilgilerini içerirdi. Bu defterlerin içerdiği bilgilerden

¹ Krsitaq Prifti, "Manastır", *DİA.*, Cilt 27, Ankara 2003, s. 562; Djuneis Nureski, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2014, s. 63-64.

² Mehmet Tevfik, *Manastır Vilayetinin Tarihçesi*, Manastır Beyne'l-Milel Ticaret Matbaası, Manastır 1909, s. 29; İsmet Parmaksızoğlu, "Manastır", *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 23, MEB Yay., Ankara 1976, s. 250; Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlılar Döneminde Manastır", Atatürk ve Manastır Sempozyumu, 12-13 Ekim 1998, Manastır/Bitola, *Bildiriler*, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ankara 1999, s. 22.

³ Krum Tomovski, *Džamii vo Bitola*, Univerzitet Vo Skopje Zbornik Na Tehničkot Fakultet, Skopje 1956-1957, s. 30; Nick Anastovski, *Contestations Over Macedonian Identity, 1870-1912*, Unpublished PhD Thesis, Sup. Robert Pascoe, Melbourne 2005, s. 195; Nikola V. Dimitrov and Cane Koteski and Dusho Josheski, *Bitola Region in Macedonia-Population*, Lambert Academic Publishing, Bitola 2015, s. 116; Mesut Idriz, "Demographic Structure of the 18th Century Ottoman Rule in the Balkans: A Study of Judicial Records (Qādī Sijil) in Manastır", *IJISH*, Cilt 3, Sayı 2, 2020, s. 102; Gökhan Civelek, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Manastır Şehri*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. İbrahim Etem Çakır, Erzurum 2021, s. 87-89.

⁴ Ahmed Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyeye Mahkemeleri ve Şer'iyeye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2009, s. 21; Yunus Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *DİA.*, Cilt 39, İstanbul 2010, s. 8.

⁵ Tahsin Özcan, "Muhallefat", *DİA.*, Cilt 30, İstanbul 2005, s. 406-407.

ZÜLFİYE KOÇAK

hareketle bir toplumdaki giyim-kuşam kültürü, ev eşyaları, kitaplar, takı ve aksesuarlar hakkında bilgi edinmek mümkündür.

Bu çalışmanın ana kaynakları, 1700-1730 yılları arasında Manastır Mahkemesi'nde tutulmuş on dört adet şer'iyeye sicil defterinde kayıtlı doksan sekiz kadın terekesidir. Bu kadınların yetmiş yedisinde takı ve aksesuar mevcuttur. Ayşe binti Seyfullah, Kadriye binti Zâim El-Hac Mehmed Ağa ve Ayşe binti El-Hac Hüseyin küçük yaşta öldüklerinden eşyaları kaydedilmemiştir.⁶ Hatice binti Mehmed'den geriye kalan eşyalar ise “*evâni nuhâs maa eşyâ'i sâ'ire*” şeklinde genelleştirilerek yazılmıştır.⁷ Muhtemelen bu dört kadın da kayıtlara geçmeyen takı ve aksesuarlara sahipti. Kadınların doksan altısı şehirde, ikisi köyde yaşamaktadır. Ayrıca kadınların üçü hariç tamamı Müslümandır. Bundan dolayı konu ele alınırken Manastır'da yaşayan Müslüman kadınlar belirleyici olmuştur.

Tereke defterlerindeki takı ve aksesuarlar, bir düzen içerisinde kaydedilmemiş, gelişigüzel yazılmışlardır. Takı ve aksesuarların isimleri, yapımında kullanılan değerli maden ve taşlar, ağırlıkları ve parasal değerleri belirtilmiştir. İnci ve altın takıların ağırlıkları miskal ve dirhem,⁸ bilezik ve küpeler çift, diğerleri de adet olarak belirtilmiş, hepsinin fiyatları akçe olarak yazılmıştır. Formları çoğunlukla detaylandırılmamış, nadiren *altın ayaklı küpe*,⁹ *inci yedekli altın küpe*,¹⁰ *köhne sim küpe*,¹¹ *resme (desenli) bilezik*¹² veya *kırık küpe*¹³ şeklinde ayrıntılara yer verilmiştir.

I. Takı ve Aksesuar Kültürü

Giyim kuşamın ayrılmaz parçası olan takı ve aksesuarlar maddi kültür unsurlarındandır. Her dönemde kadınların ilgisini çeken bu unsurların tarihi,

⁶ MŞS, 42, vk. 38/2; MŞS, 42, vk. 41/4; MŞS, 42, vk. 41/5.

⁷ MŞS, 42, vk. 46/2.

⁸ Osmanlı'da altın, gümüş gibi değerli madenlerin tartılmasında kullanılan ölçü birimleridir. Buna göre miskal 1.5 dirhem=24 kırat=4.81 g., dirhem 16 krat=64 dang=3.207 g idi. Bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev.) Ruşen Çakır, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s. 249, 252.

⁹ Manastır Şer'iyeye Sicili, Numara: 38, Varak: 8, Hüküm:1 (Bundan sonra Manastır Şer'iyeye Sicilleri MŞS, şeklinde kısaltılacak ve defter numarası yazılacak, ardından varak numarası da vk. kısaltmasıyla belirtildikten sonra hüküm numarası eklenecektir. MŞS, 38, vk. 8/1)

¹⁰ MŞS, 40, vk. 73/5.

¹¹ MŞS, 40, vk. 73/1.

¹² MŞS, 40, vk. 75/4.

¹³ MŞS, 31, vk. 5/2.

insanlık tarihi ile aynı geçmişe sahiptir.¹⁴ Türkiye’de takı ve aksesuarla ilgili çalışmalar daha ziyade arkeologlar, sanat tarihçileri ve halk bilimcileri tarafından yapılmıştır.¹⁵ Osmanlı dönemiyle ilgili yapılan müstakil çalışmalar ise sınırlı olup ekseriyetle giyim-kuşam kültürüyle değerlendirilmişlerdir.¹⁶ Çoğunlukla kadınların tercih ettiği takı ve aksesuarlar kuşkusuz zenginliğin ve statünün bir ifadesi olup en az giysiler kadar önemlidir. Zira giyimin tamamlayıcısı olan takı ve aksesuarlar da kişinin ait olduğu toplum düzeyini yansıtmaktadır.

İncelemeye konu olan doksan sekiz kadın terekesi bazı sınırlılıklara rağmen Manastırlı kadınların takı ve aksesuarları hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. Terekelerin ilk kısmında ölen kişi ve varislerin kimlik bilgileri, ikinci kısmında miras kalan malların listesi ve maddi değerleri, üçüncü kısmında mahkeme harçları ve alacakları ile borçları, son kısmında ise mirasın varisler arasındaki dağılımı yer almaktadır. Her tereke kaydında kişiden kalan mal değerlerinin toplamı ve masraflar düşüldükten sonra baki kalan kısım ayrı yazılmıştır. 23 Ağustos 1712 tarihinde kayıtlara geçen, Kara Debbağ Mahallesi’nden Kader binti Mustafa’dan kalan mallar ve değerleri yazılmış ancak bu malların toplamı, masraflar ve harçlar ile miras dağılımı kaydedilmemiştir.¹⁷ Kader’in tereke miktarı malların değerleri toplanarak bulunmuştur. Bütün kadınların servet miktarları hesaplanırken terekelerdeki ham değerler esas alınmıştır. Terekelerde 0 ile 10.000 akçe arası serveti olanlar fakir, 10.000 ile 50.000 akçe arası serveti olanlar orta halli ve 50.000 akçe ile üzeri serveti olanlar zengin kabul edilmiştir. Bu esasa göre kadınların % 44’ü fakir, % 41’i orta halli, % 15’i ise zengin sınıfına dâhildi. Bütün kadınların toplam terekeleri 2.988.474 akçe, ortalama servet miktarları ise 30.494.63 akçedir.

¹⁴ Serdar Genç, “Ruşuk’ta Kadınların Kullandığı Takı ve Aksesuarlar (17-19. YY)”, *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 24, 2017-Yaz, s. 227.

¹⁵ Altan Türe, *Dünya Kuyumculuk Tarihi, II, Orta Çağdan Günümüze Batı Dünyasının Takıları*, İKO Yay., İstanbul 2011; Altan Türe, *Dünya Kuyumculuk Tarihi I, Eski Çağlardan Orta Çağa*, İKO Yay., İstanbul 2011; Gülgün Köroğlu, *Anadolu Uygarlıklarında Takı*, Türk Eskiçağ Bilimleri Ens. Yay., İstanbul 2004; Tülay Ergil, “Geçmişten Günümüz Takılar ve Antik Küpeler”, *Türkiyemiz*, Sayı 65, 1991, s. 42-51; Filiz Vural, “Anadolu’da İlkçağ Mücevher Formları”, *Türkiyemiz*, 79, 1996, s. 4-11; Tevhide Özbağı, “Baş Süslemelerinde Kullanılan Anadolu Kadın Takıları”, *Kültür Sanat Dergisi İş Bankası Yayınları*, Sayı 20, Aralık 1993, s. 50-53; Ebru Mandacı, “Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler Devrinde Anadolu’da Kuyumculuk”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, 2016, s. 3193-3213.

¹⁶ Bu alanda en önemli müstakil eser Gül İrepoğlu’na aittir. Bkz. Gül İrepoğlu, *Osmanlı Saray Mücevheri Mücevher Üzerinden Tarih Okumak*, BKG Yayınevi, İstanbul 2012.

¹⁷ MŞS, 35, vk. 3/2.

ZÜLFİYE KOÇAK

Oğul Paşa Mahallesi'nden küçük yaşta ölen Kadriye binti Zâim El-Hac Mehmed Ağa, sahip olduğu 332.000 akçe serveti ile kayıtlara geçen en zengin kadındır.¹⁸ Kadriye'nin terekesinin ayrıntıları kaydedilmediği için ondan sonra en fazla servete sahip olup takı ve aksesuarları olan Safiyan binti El-Hac Mehmed Efendi'nin terekesi esas alınmıştır. 28 Eylül 1729 tarihli mahkeme kaydına göre Safiyan'ın toplam serveti 327.910 akçedir. Bu servetin 62.440 akçesi yani % 19'u takı ve aksesuarlara ayrılmıştı.¹⁹ Orta halli terekeye sahip olanlar içerisinde 41.125 akçe servete sahip Hatice binti Hüseyin ilk sırada gelmektedir. Ali Çavuş Mahallesi'nde yaşamış ve tereke taksim işi 7 Kasım 1704 tarihinde yapılmış Hatice'nin takı ve aksesuara ayırdığı meblağ 5.880 akçe olup bu meblağ, terekesinin % 14'üne karşılık gelmektedir.²⁰ Fakir olarak nitelendirdiğimiz kişilere ait terekeler içinde en az servete sahip olan kadın, 1.220 akçelik terekesiyle Saliha binti Abdullah'tır. Yakub Bey Mahallesi'nde yaşamış ve tereke taksim işi 7 Temmuz 1724 tarihinde mahkemeye yansıyan Saliha, takı ve aksesuara sahip değildir.²¹ Saliha'dan sonra 1.600 akçe servete sahip Emine binti Ali,²² 2.330 akçe servete sahip Ayşe binti Hasan²³ ve 2.371 akçe servete sahip Amine binti Abdullah'ın da terekelerinde takı ve aksesuar kayıtlı değildir.²⁴ Bu grup içerisinde 2.536 akçe servete sahip Esm'e binti Hasan, servetinin % 20'lik kısmını takı ve aksesuara ayırmıştır.²⁵

II. Takı ve Aksesuarlarda Kullanılan Maden ve Taşlar

Altın, kadın terekelerinde en fazla rastlanan değerli maden olarak karşımıza çıkmaktadır. Kolay işlenebildiği için daha ziyade kuyumculukta kullanılan altın servet, iktidar ve itibarla özdeşleşmiştir. Osmanlı'da para basımı, kuyumculuk, yaldızlama, sırmakeşlik, bakır ve gümüş telleri altın suyuna batırma ve bu tellerle yapılan dokumacılıkta kullanılmıştır.²⁶ Manastır'da kumaşlarda, eşya süslemelerinde, takı ve aksesuar gibi pek çok alanda kullanılan altın, hem bir yatırım aracı hem de nakit para olarak terekelerde yer almıştı. 28 Eylül 1729 tarihinde mahkeme kayıtlarına geçen

¹⁸ MŞS, 42, vk. 41/4.

¹⁹ MŞS, 42, vk. 32/4.

²⁰ MŞS, 31, vk. 5/2.

²¹ MŞS, 40, vk. 33/3.

²² MŞS, 43, vk. 6/5.

²³ MŞS, 36, vk. 7/10.

²⁴ MŞS, 36, vk. 2/2.

²⁵ MŞS, 36, vk. 8/8.

²⁶ Halil Sahillioğlu, "Osmanlılar'da Altın", *DİA.*, Cilt 2, İstanbul 1989, s. 533.

Kara Oğlan Mahallesi'nden Safihan binti El-Hac Mehmed Efendi'nin terekesinde, tanesi 420 akçe olan 47 adet Yıldız Altın, tanesi 300 akçe olan 3 adet Şerifi Altın, tanesi 400 akçe olan 6 adet Macar Altını ve tanesi 360 akçe olan 2 adet İstanbul Altını kayıtlıdır.²⁷ 1 Mart 1721 tarihli Firuz Bey Mahallesi'nden Ayşe binti Abdülsamed'in terekesinde ise 10.800 akçe değer biçilen 30 adet Nukud Altın vardı.²⁸ Safihan'ın bu altınlarının dışında sim ve inciden takılarının olması, Ayşe'nin küpe ile bileziğinin olması altının yatırım aracı olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

Altın dışında Manastır'da nühas (bakır) madeni de kullanılmıştı. Bakır, daha çok ev ve süs eşyalarında,²⁹ bazen de ham ya da farklı şekillerde kadın tereklerinde yer almaktadır. 8 Haziran 1714'te mahkeme kayıtlarına geçen Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife'nin terekesine, 3.600 akçe değerinde 30 kıyye³⁰ saf bakır ile 1.800 akçe değerinde 20 kıyye yanık bakır kaydedilmişti.³¹ Benzer şekilde 17 Şubat 1721'de mahkemeye yansıyan Bali Voyvoda Mahallesi'nden Fatma'nın terekesinde, 364 akçe değer biçilen 2 kıyye bakır vardı.³² Terekelerde bakırın bu şekilde bulunması yatırım aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Altın ve nühas dışında takı ve aksesuarlarda kullanılan bir diğer maden gümüştür. Rumeli yakasında Moldova, Atina, Halkidiye, Kreşevo, Kratovo, Sreberniçe, Novoberda, Breznik ve Semendire'de çıkarılan gümüş, para basımı, kuyumculuk, simkeşlik, dekoratif eşya yapımı ve dokumacılıkta kullanılmıştır.³³ Manastır'da gümüş çoğunlukla simkeşlikte kullanılmıştır. Zira kadınların kullandığı küpe, bilezik, düğme, bıçak, kın ve hançerler simden yapılmaktaydı.³⁴ Ayrıca çoğu kuşak ve kemerler ile bazı ev eşyaları simli olarak kaydedilmiştir.³⁵

Manastır'da takı ve aksesuarlarda altın, gümüş ve bakır gibi madenlerin dışında değerli taşlar da kullanılmıştır. Bu taşların başında inci gelmekteydi. İnci, okyanus ve denizlerde yaşayan Midye ve İstiridye gibi bazı

²⁷ MŞS, 42, vk. 32/4.

²⁸ MŞS, 39, vk. 54/3.

²⁹ MŞS, 31, vk. 5/2; MŞS, 33, vk. 3/2; MŞS, 39, vk. 15/5; MŞS, 42, vk. 46/2.

³⁰ Kıyye=vukiyye= okka, 400 Dirhem, 1,282945 kg. olan ağırlık birimidir. Bkz. İnalçık, *a.g.e.*, s. 253.

³¹ MŞS, 36, vk. 13/3.

³² MŞS, 39, vk. 52/24.

³³ "Gümüş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul 1996, s. 270-271.

³⁴ MŞS, 31, vk. 7/3; MŞS, 33, vk. 3/2; MŞS, 39, vk. 54/1.

³⁵ MŞS, 31, vk. 5/2; MŞS, 37, vk. 15/4; MŞS, 42, vk. 55/4.

ZÜLFİYE KOÇAK

kabuklu deniz hayvanlarının içinde oluşan değerli, küçük, sert çoğunlukla beyaz, krem, pembe gibi renklerde süs tanesidir.³⁶ En makbülleri Basra Körfezi ile Hind Denizi'nden çıkarılan inci,³⁷ Osmanlı'da saray ve zengin kadınlar arasında en sevilen ve ilgi duyulan taşlardandı. Nitekim XVIII. yüzyılın başlarında İstanbul'a atanan İngiltere elçisinin eşi Lady Mary Montagu, Osmanlı kadınlarının inci kullanımından sıklıkla bahseder.³⁸ Manastır'da inci; küpe, boyun takıları, istifan, kuşak ve saçlıklarda kullanılmıştı.³⁹ Bazı kadın terekelerinde külçe, miskal, dizi ve dal şeklinde yer alması, incinin de yatırım aracı olarak kullanıldığına işaret etmektedir.⁴⁰

III. Takı ve Aksesuarlar

Kadın kıyafetlerinin tamamlayıcısı olan takı ve aksesuarlar, Osmanlı Devleti'nde yaygın şekilde kullanılmıştır. Ekonomik durumları ve sosyal statüleri ne olursa olsun, altın yahut gümüşten takı ve aksesuar takmayan kadına neredeyse rastlanmazdı. Takı ve aksesuarların en hâlisleri incilerden olsa da⁴¹ değerli taşlar bol ve ucuz olduğu için orta halli kadınlar dahi bu taşlarla süslenmiş gerdanlık, bilezik ve yüzüklere sahipti.⁴² Sarayda yaşayan ve elit sınıfa mensup kadınların kullandığı takı ve aksesuarlar ise adeta servet değerindeydi.⁴³ Nitekim Osmanlı sultanlarının nişan ve düğün törenlerinde elmas, zümrüt ve inciden yapılmış taç, taç kutusu, sorguç, istefan, habbe, duvak, hâtem, kuşak, kemer, bilezik, küpe, düğme, iğne, çeprâst, tespih ile zümrüt dizileri çokça boy göstermiştir.⁴⁴

İncelenen dönemde Manastırlı kadınlar tarafından kullanılan takı ve aksesuarlar çeşitlilik göstermektedir. Bunlar aşağıda farklı başlıklar altında değerlendirileceklerdir.

³⁶ Genç, *a.g.m.*, s. 231.

³⁷ Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam Sözlüğü*, Sümerbank Yay., İstanbul 1967, s. 133.

³⁸ Lady Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, (çev.) Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1973, s. 52, 112, 114, 119.

³⁹ MŞS, 32, vk. 12/2; MŞS, 32, vk. 11/2; MŞS, 39, vk. 54/3; MŞS, 40, vk. 42/4; MŞS, 42, vk. 8/2.

⁴⁰ MŞS, 32, vk. 7/2; MŞS, 32, vk. 13/3; MŞS, 36, vk. 10/3; MŞS, 39, vk. 2/2; MŞS, 41, vk. 41/6.

⁴¹ M. DE M. D'Ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler*, (çev.) Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser 3, Yayın yılı ve yeri yok, s. 97.

⁴² *Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556*, (çev.) A. Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 18, Yayın yılı ve yeri yok, s. 139.

⁴³ Genç, *a.g.m.*, s. 233.

⁴⁴ Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikler*, Cilt 4-5, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2001, s. 514, 536.

a- Başa ve Saça Takılanlar

Osmanlı toplumunda Müslüman kadınların sokak, çarşı, pazar gibi yerlerde örtünmeleri zorunlu olduğundan⁴⁵ başlarına giydikleri giysiler ve takılar da bu zorunluluğa uygun şekilde çeşitlenmişti. Manastırlı kadınların kullandıkları serpuş, takke, çatki, kalpak, sarık, istifan ve perşianî gibi başlıklar değerli taşlar, iğne ve mücevherler ile süslenerek giyen kişinin gelir ve statüsünü yansıtan birer aksesuar hâlini almıştır.

Baş giysisi; serpuş, tarpu veya terpuş şeklinde de kullanılmıştır.⁴⁶ Manastır kadın terekelerinin üçünde terpuş, birinde ise serpuş şeklinde kayıtlara geçmiştir. Terpuşlar, altın ve gümüş iplikler kullanılarak dokunan dîbâ⁴⁷ ile çözgüsü ve atkısı ipek olup desenli ve telli çeşidi bulunan kadifeden yapılmışlardır.⁴⁸ 180 akçe değerindeki en pahalısını Eyne Bey Mahallesi'nden Safiye binti Mehmed Efendi,⁴⁹ 15 akçe değerindeki en ucuzunu Emir Mahallesi'nden Zeliha binti Ahmed takmıştır.⁵⁰ Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife binti Abdullah'ın incili serpuşuna ise 1.260 akçe değer biçilmiştir.⁵¹

Günümüzde “takke” diye bilinen, ancak kayıtlara *takye* olarak geçen şey, başın terini çekmek ve kavuk çıkarıldığı zaman başın üşümemesi için giyilen başlıktı. Ev içinde kullanılan başlık olarak da bilinmektedir.⁵² Manastır'da al, yeşil, beyaz ve sarı renklerde çuka, kadife ve dîbâ kumaştan yapılan takkelerin büyük kısmı baş giysisi, inciyle süslenenler de aksesuar olarak kullanılmıştır. Doksan sekiz kadın terekelerinin altmış sekizinde bulunan takkelerin, sekizi inciliydi. İncili takkelerin en ucuzu 3.000 akçe olup

⁴⁵ İbrahim Etem Çakır, “Sofya Şhrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 56, 2016, s. 1376.

⁴⁶ Koçu, *a.g.e.*, s. 204; Serdar Genç ve Gülsüm Genç, “Rusçuk'ta Giyim Kuşam (17.-18. Yüzyıllar)”, *XI. Uluslararası Mübadele ve Balkan Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri Kitabı, 02-03 Aralık 2017 Samsun*, (ed.) Mehmet Yavuz Erler, Erol Ofset, Samsun 2018, s. 572.

⁴⁷ Fikri Salman, “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, Erzurum 2004, s. 28.

⁴⁸ Koçu, *a.g.e.*, s. 39; Hülya Tezcan, “Osmanlı Dokumacılığı”, *Türkler*, Cilt 12, (ed.) H. C. Güzel vd., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 405.

⁴⁹ MŞS, 35, vk. 2/5.

⁵⁰ MŞS, 42, vk. 41/6.

⁵¹ MŞS, 33, vk. 3/2.

⁵² Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 3, MEB Yay., İstanbul 1971, s. 383.

ZÜLFİYE KOÇAK

Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife binti Davud'a,⁵³ en pahalısı 12.500 akçe olup Kara Oğlan Mahallesi'nden Safihan binti El-Hac Mehmed Efendi'ye aittir.⁵⁴ Aynı dönemde Yakub Bey Mahallesi'nde bir ev fiyatının 2.400 akçe olduğu göz önüne alındığında,⁵⁵ incili takkelerin neredeyse bir servet değerinde olduğu daha net anlaşılacaktır.

Kadınların başlarına örttükleri yemeni olarak bilinen çatkı,⁵⁶ Manastırlı kadınların muhtemelen saç ve alınlarına bağladıkları bir aksesuardı. Firuz Bey Mahallesi'nden olup Hac yolunda ölen Ayşe binti Abdülsamed'in biri siyah renkte olan yedi çatkısına 383,⁵⁷ Eyne Bey Mahallesi'nden Safiye binti Mehmed Efendi'nin biri yeşil, ikisi al olan üç çatkısına 360⁵⁸ ve Eyne Bey Mahallesi'nden Hatice Hatun binti merhum Müftü El-Hac Süleyman Efendi'nin terekesindeki bir köhne çatkısına 150 akçe değer yazılmıştır.⁵⁹

Tüylü ve postlu külah olarak tanımlanan kalpağın⁶⁰ da Manastırlı kadınlar tarafından aksesuar olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Emir Mahallesi'nden Fatma binti Muharrem'in iki kalpağına 240,⁶¹ Eyne Bey Mahallesi'nden Fatma binti El-Hac Mehmed'in bir kalpağına 60,⁶² Oğul Paşa Mahallesi'nden Ayşe binti Mustafa'nın iki kalpağına 83,⁶³ Emir Mahallesi'nden Mülayim binti Abdullah adlı cariye'nin bir kalpağına 21,⁶⁴ Yakub Bey Mahallesi'nden Despo adlı gayrimüslim kadının terekesindeki peştamal ile kalpağına 21 akçe değer biçilmişti.⁶⁵

Kavuk, börk, külah, fes ve benzeri başlıklar üzerine sarılan tülbent, ağbani ve şal demek olan sarık,⁶⁶ Manastır'da çok kullanılmayan bir aksesuardı. Sarık yalnızca Firuz Bey Mahallesi'nden Ayşe binti

⁵³ MŞS, 36, vk. 13/3.

⁵⁴ MŞS, 42, vk. 32/4.

⁵⁵ MŞS, 39, vk. 46/1; MŞS, 39, vk. 51/3.

⁵⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, MEB Yay., İstanbul 1971, s. 332.

⁵⁷ MŞS, 39, vk. 54/3.

⁵⁸ MŞS, 35, vk. 2/5.

⁵⁹ MŞS, 42, vk. 66/3.

⁶⁰ Koçu, *a.g.e.*, s. 142.

⁶¹ MŞS, 39, vk. 38/2.

⁶² MŞS, 39, vk. 15/5.

⁶³ MŞS, 32, vk. 11/2.

⁶⁴ MŞS, 39, vk. 7/3.

⁶⁵ MŞS, 39, vk. 46/1.

⁶⁶ Koçu, *a.g.e.*, s. 202.

Abdülamed'in terekesinde kayıtlıdır. Ayşe'nin iki sarığına 632 akçe değer biçilmiştir.⁶⁷ Eyne Bey Mahallesi'nden Fatma binti El-Hac Mehmed'in terekesinde ise iki sarık örtüsü kaydedilmiş ve değeri 600 akçe olarak belirtilmiştir.⁶⁸

Gelin tacı olarak kullanılan istifan, çiçek veya işlemeli ziynet eşyasından yapılır ve genellikle Hristiyan ahali tarafından, düğünlerde gelinlerin başına takılırdı.⁶⁹ Ancak bu durum Manastır için geçerli değildi. Çünkü terekesinde istifan bulunan kadınların üçü de Müslümandır. Bu kadınlardan Eyne Bey Mahallesi'nden Rabiahan binti Abdi Ağa, 7.800 akçe değerinde en pahalı istifana sahipken,⁷⁰ Karaoğlan Mahallesi'nden Safihan'ın istifanı 3.000,⁷¹ Eyne Bey Mahallesi'nden Ümmühan'ınki ise 2.800 akçe değerindedir.⁷² Bu kadınların ortak özelliği zengin sınıftan olmalarıdır. Nitekim Rabihan'ın tereke toplamı 102.540, Safihan'ın 327.910, Ümmühan'ın 90.044 akçedir. Adı geçen bu üç kadının evli olması, sahip oldukları istifanları düğünlerinde başlarına takmış oldukları ihtimalini akla getirmektedir. Zira Osmanlı saray kadınlarının çeyizlerinde, değerli taş ve madenlerle süslü, adeta servet değerinde (bir tanesi 25.000 kuruş) istifanların bulunduğu bilinmektedir.⁷³

Perişanî ise kadınların başlıklarına sardıkları çok yaygın olmayan bir aksesuar çeşidiydi. Manastır'da sadece Ali Çavuş Mahallesi'nden Hatice ile Kara Debbağ Mahallesi'nden Revane'nin terekesinde kayıtlara geçmişti. Hatice'nin perişanîsi 120,⁷⁴ Revane'ninki 142 akçeydi.⁷⁵ Perişanî sahibi bu kadınların ikisi de orta sınıfa mensuptu.

Manastırlı kadınlar baş aksesuarlarının yanı sıra başlık, saçlık, ardlık, saç bağı ve sakandırak gibi takılar da kullanmışlardır. Minyatürlerde kamusal alanda Müslüman kadının başının örtülü tasvir edilmesi, saçla ilgili en belirgin uygulamadır. Kamusal alan betimlemelerinde kadınların baş aksesuarları ve saç süslerine dair bilgi edinmek mümkün olmasa da iç mekân

⁶⁷ MŞS, 39, vk. 54/3.

⁶⁸ MŞS, 39, vk. 15/5.

⁶⁹ Gülser Oğuz, "61 Numaralı Edime Şer'ie Siciline Göre 17. Yüzyılda Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü", *Millî Folklor*, Cilt 23, Sayı 92, 2011, s. 114.

⁷⁰ MŞS, 40, vk. 42/4.

⁷¹ MŞS, 42, vk. 32/4.

⁷² MŞS, 32, vk. 2/1.

⁷³ Arslan, *a.g.e.*, s. 655.

⁷⁴ MŞS, 31, vk. 5/2.

⁷⁵ MŞS, 36, vk. 10/3.

ZÜLFİYE KOÇAK

betimlemelerinde durum farklıdır. Bu türden betimlemelerde saçlar bazı dönemlerde omuzlara degecek şekilde kısa, bazı dönemlerde bele kadar uzanan örgüler şeklindedir.⁷⁶ Manastır'da saça takılan takılar, sayısal olarak diğer takılara göre azdır ancak terekelerde yer alan türlerinden bahsetmek gerekmektedir.

Gelin başlarında kullanılan ve üzerleri altın-gümüş şeritler, taş ve inci işlemlerle süslü taç manasına gelen başlık,⁷⁷ yalnızca Kara Debbâğ Mahallesi'nden Hatice binti Piri'nin terekesinde yer almıştı. Hatice'nin başlığına 120 akçe değer biçilmiş, başka da bir açıklama yapılmamıştır.⁷⁸

Saça güzel görünüm vermek için saçtan sarkıtılan ya da iki yanı birbirine bağlayan nesne olarak tanımlanan saçlık,⁷⁹ altı kadın terekesinde kayıtlara geçmişti. Saçlık sahibi kadınlardan ikisinin saçlığı incilidir. Bunlardan Oğul Paşa Mahallesi'nden Ayşe'nin saçlığına 1.300,⁸⁰ Emir Mahallesi'nden Zeliha'nın saçlığına 600 akçe değer yazılmıştır.⁸¹ İncili olmayan saçlıkların fiyatları 200 ile 820 akçe arasında değişmektedir.⁸² Bazen saçlıkla birlikte bazen de ayrı yazılan ardlığın da saçları arkadan tutturmaya yarayan bir aparat olduğu düşünülmektedir. Ardlık dört terekede kayıtlara geçmiştir. Bunlardan Emir Mahallesi'nden Zeliha binti Ahmed'in ardlığı incili olup 1.800 akçe değerindedir.⁸³ İncili olmayan ardlıkların fiyatları 800 ile 780 akçe arasındadır.⁸⁴ Bu saç aksesuarlarında dikkat çeken nokta, saçlık sahibi kadınların aynı zamanda ardlık sahibi de olmalarıdır. Mesela Emir Mahallesi'nden Zeliha,⁸⁵ Eyne Bey Mahallesi'nden Ümmühan⁸⁶ ve Azab Bey Mahallesi'nden Vasfihan,⁸⁷ hem saçlığa hem de ardlığa sahiptir. Bu

⁷⁶ Hesna Haral, *Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levni Öncesi Üzerine Bir Deneme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Selçuk Mülayim, İstanbul 2006, s. 210-215.

⁷⁷ Koçu, *a.g.e.*, s. 29; M. Tekin Koçkar, "Eskişehir Yöresinde Kafkasya Göçmenlerinin Giyim-Kuşam ve Süslenme Kültürü", *Halk Kültürü'nde Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri*, (ed.) M. Tekin Koçkar, Osmangazi Üniversitesi Yay., Eskişehir 2008, s. 101.

⁷⁸ MŞS, 42, vk. 9/6.

⁷⁹ Oğuz, *a.g.m.*, s. 113.

⁸⁰ MŞS, 32, vk. 11/2.

⁸¹ MŞS, 42, vk. 41/6.

⁸² MŞS, 36, vk. 3/5; MŞS, 32, vk. 2/1.

⁸³ MŞS, 42, vk. 41/6.

⁸⁴ MŞS, 36, vk. 13/3; MŞS, 32, vk. 2/1.

⁸⁵ MŞS, 42, vk. 41/6.

⁸⁶ MŞS, 32, vk. 2/1.

⁸⁷ MŞS, 32, vk. 7/2.

kadınlardan Zeliha'nın 186.231, Ümmühan'ın 90.044, Vasfihan'ın ise 9.440 akçe serveti vardır. Vasfihan'ın en pahalı eşyası, 1.500 akçe değer biçilen saçlık ve ardılığıdır.

Manastırlı kadınların saçlarını bağlamak için kullandıkları bir diğer aksesuar da sadece üç kadın terekesinde kayıtlara geçen saç bağı idi. Yakub Bey Mahallesi'nden Hatice 340 akçe değerindeki en pahalı saç bağıyla,⁸⁸ Kara Debbağ Mahallesi'nden Revane 156 akçe değerindeki on adet saç bağıyla dikkat çekmektedir.⁸⁹ Mescidli Köyü'nden Ayşe'nin tek saç bağı ise 40 akçe değerindedir.⁹⁰

Şakaklardan yanak üzerine, çene altına kadar inip altın, gümüş, madeni para ve boncuklarla süslenen şapka ya da başlığın çene altından bağlanan bağı demek olan sakandırak,⁹¹ Manastır'da çok yaygın kullanılmamış, sadece dört kadın terekesinde kayıtlara geçmişti. Bu kadınlardan Kara Oğlan Mahallesi'nden Safihan binti El-Hac Mehmed Efendi 1.800 akçe değerinde en pahalı sakandıraka,⁹² Mescidli Köyü'nden Ayşe binti Mehmed 60 akçe değerinde en ucuz sakandıraka sahiptir.⁹³ Eyne Bey Mahallesi'nden Ümmühan'ın sakandırığı 1.200,⁹⁴ Kara Debbağ Mahallesi'nden Revane'ninki ise 270 akçedir.⁹⁵

Manastır'da dört kadın terekesinde kayıtlara geçen mislik, muhtemelen *misk-i rumî* denilen broş ya da saç aksesuarı olarak kullanılan objenin⁹⁶ konulduğu bir kutu ya da kesedir. Eyne Bey Mahallesi'nden Ümmühan 159 akçe değerindeki en pahalı misliğe sahiptir.⁹⁷ Firuz Bey

⁸⁸ MŞS, 39, vk. 75/1.

⁸⁹ MŞS, 36, vk. 10/3.

⁹⁰ MŞS, 36, vk. 3/5.

⁹¹ Hatice Ürün, "Osmanlı Halk Kıyafetleri ve Takıları Müzesi'nde Kıyafetten Keyfiyete Yolculuk", *İsmek El Sanatları Dergisi*, Sayı 16, 2013, s. 75; Uçları pul ve boncuk dizileri olan renkli bez de çene altından başa bağlanır ve süs takısı (sakandırak) olarak kullanılır. Bkz. Semra Özçıtak, *Bergama Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Geleneksel Tekstillerin Kataloğlanması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nuray Yılmaz, İzmir 2010, s. 36.

⁹² MŞS, 42, vk. 32/4.

⁹³ MŞS, 36, vk. 3/5.

⁹⁴ MŞS, 32, vk. 2/1.

⁹⁵ MŞS, 36, vk. 10/3.

⁹⁶ Genç, *a.g.m.*, s. 241.

⁹⁷ MŞS, 32, vk. 2/1.

ZÜLFİYE KOÇAK

Mahallesi'nden Ümmühan'ın iki misliğine 99,⁹⁸ yine aynı mahallede yaşayan diğer Ümmühan'ın sim bileziği ve düğmesiyle yazılan misliğine 312,⁹⁹ Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife'nin ise sim tarağıyla yazılan misliğine 30 akçe değer biçilmiştir.¹⁰⁰

b- Kulak ve Gerdana Takılanlar

Kadınların süslenme ve statülerini gösterme eğilimleri, kulak ve gerdana takılan takı ve aksesuarlarla da kendini göstermektedir. Bu türden takı ve aksesuarlar, her kadının zevkine ve maddi durumuna göre kıymetli taş, maden ve modellerden oluşmuş, giydikleri elbisenin türüne, kumaşına ve rengine göre şekillenmiştir.¹⁰¹

Manastırlı kadınların terekelerine kulak ve gerdan takıları da kaydedilmiştir. Doksan sekiz kadından kırk dördünün terekesinde kayıtlara geçen küpe, ekseriyetle altından yapılmış, sim ve incili olanları da tercih edilmiştir. Terekesinde küpe bulunan kadınlardan yedisi yedekli¹⁰² olmak üzere kırk biri, bir; biri, üç¹⁰³; ikisi de iki çift küpeye sahiptir.¹⁰⁴ Yedekli küpelerin diğer küpelere göre fiyatları yüksektir. Nitekim tüm küpeler içerisinde en değerlisi, tereke taksim işi 24 Ekim 1723 tarihinde mahkemeye yansıyan Emir Mahallesi'nden Emine binti Ahmed Ağa'ya aittir. Emine'nin inci yedekli altın küpesine 5.410 akçe değer biçilmiştir.¹⁰⁵ Benzer şekilde Emir Bey Mahallesi'nden Fatma'nın bir çift yedekli altın küpesine 1.110,¹⁰⁶ Karaoğlan Mahallesi'nden Safihan'ın yedekli incili küpesine 2.640,¹⁰⁷ Eyne Bey Mahallesi'nden Hatice'nin bir çift yedekli küpesine 1.500,¹⁰⁸ Emir Mahallesi'nden Zeliha'nın inci yedekli küpesine 780,¹⁰⁹ Kara Debbâğ Mahallesi'nden Hatice'nin inci takkesiyle birlikte yazılan bir çift yedekli

⁹⁸ MŞS, 39, vk. 54/1.

⁹⁹ MŞS, 38, vk. 14/2.

¹⁰⁰ MŞS, 40, vk. 75/4.

¹⁰¹ Oğuz, *a.g.m.*, s. 112.

¹⁰² MŞS, 32, vk. 14/1; MŞS, 32, vk. 2/1; MŞS, 40, vk. 73/5; MŞS, 40, vk. 78/1; MŞS, 42, vk. 32/4; MŞS, 42, vk. 41/6; MŞS, 42, vk. 66/3.

¹⁰³ MŞS, 31, vk. 5/2.

¹⁰⁴ MŞS, 32, vk. 2/1; MŞS, 36, vk. 8/2.

¹⁰⁵ MŞS, 40, vk. 73/5.

¹⁰⁶ MŞS, 32, vk. 14/1.

¹⁰⁷ MŞS, 42, vk. 32/4.

¹⁰⁸ MŞS, 42, vk. 66/3.

¹⁰⁹ MŞS, 42, vk. 41/6.

küpesine 7.200¹¹⁰ ve Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife'nin tek yedekli incili küpesine 350 akçe değer yazılmıştır.¹¹¹

Küpelerin altın, inci ve sim olması dışında, formlarına dair ayrıntılı açıklamalar yapılmamış olsa da bazılarının yedekli, ayaklı, köhne ve kırık olduğu belirtilmiştir. Sinan Bey Mahallesi'nden Zeliha binti Murad, 500 akçe değerinde altın ayaklı bir çift küpeye sahiptir. Zeliha'nın en pahalı eşyası 1.080 akçe değerindeki sim raht kuşağı, ikincisi ise bu küpesidir. Zeliha'nın bunların dışında kayıtlara geçen bir ziynet eşyası yoktur.¹¹² Yakup Bey Mahallesi'nden Vasfî binti Mustafa'nın köhne sim küpesine ise 65 akçe değer biçilmiştir.¹¹³ Diğer küpelerle kıyaslandığında Vasfî'nin küpesinin ucuz olması, kullanım durumundan kaynaklanmıştır. Küpesi olan kadınlardan ikisinin küpesi de kırıktır. Bunlardan biri Ali Çavuş Mahallesi'nden Hatice,¹¹⁴ diğeri de Azab Bey Mahallesi'nden Vasfihan¹¹⁵ olup her ikisinin kırık küpelerine 80 akçe değer biçilmiştir. Hatice'nin kırık küpesinden başka biri 800, diğeri 100 akçe değerinde iki altın küpesi daha varken, Vasfihan'ın başka küpesi yoktur. Manastırlı kadınların kayıtlara geçen bütün küpeleri içerisinde 50 akçenin altında değer biçilen dört çift küpe vardır. Bunların hiçbirinde ayırt edici bir özellik belirtilmemiş, yalnızca küpe denilmekle yetinilmiştir. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla küpelerin formları, onlara biçilen değerlerle orantılıdır. Nitekim yapılan benzer çalışmalarda da küpelerdeki ayak sayısı, değerli taşlarla yapılan süsleme ve yapımında kullanılan cevherlerin fiyatı belirlediği ifade edilmiştir.¹¹⁶

Gerdana takılan takılar ise boyun incisi, dizi inci, meftûl, zincir ve enseliktir. Doksan sekiz kadından yedisi boyun incisine, sekizi dizi inciye, biri de inci dala sahiptir. Boyun dizisinin, boyun incisinden farkı; muhtemelen boyun incisinin boynu bir kez, dizinin ise verilen sayı kadar sarmasıydı. Dizi sayısı arttıkça fiyat da artmaktaydı. Ancak fiyatı belirleyen tek unsur dizi sayısı değil, incinin büyüklüğü-küçüklü, yeniliği-eskiliği ve kalitesi de bunda etkili olmuştur. Mesela 27 Eylül 1729 tarihinde mahkemeye yansıyan Safiyan'ın terekesindeki bir adet boyun incisine 17.500 akçe değer

¹¹⁰ MŞS, 40, vk. 78/1.

¹¹¹ MŞS, 33, vk. 3/2.

¹¹² MŞS, 38, vk. 8/1.

¹¹³ MŞS, 40, vk. 73/1.

¹¹⁴ MŞS, 31, vk. 5/2.

¹¹⁵ MŞS, 32, vk. 7/2.

¹¹⁶ Genç, *a.g.m.*, s. 236.

ZÜLFİYE KOÇAK

biçilmişken,¹¹⁷ 13 Şubat 1707 tarihinde mahkemeye yansıyan Ümmühan'ın terekesindeki 16 dizi boyun incisine 4.610 akçe değer biçilmiştir.¹¹⁸ Burada belirleyici olan dizi sayısı değil, Safihan'ın sahip olduğu servet miktarıdır. Zira Safihan'ın servet miktarı, Ümmühan'ınkinin üç katıdır.

Boyun incilerinden 17.500 akçe değerindeki en pahalısına, Manastır'da ikinci zengin kadın olan Safihan sahiptir.¹¹⁹ Safihan'dan sonra sırasıyla; Eyne Bey Mahallesi'nden Hatice'nin 6.300,¹²⁰ Kara Debbağ Mahallesi'nden Hatice'nin 4.000,¹²¹ Dımaşk Bey Mahallesi'nden Selimehan'ın 3.750,¹²² Ali Çavuş Mahallesi'nden Hatice'nin 3.000,¹²³ Eyne Bey Mahallesi'nden Fatma'nın 2.310¹²⁴ ve Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife'nin 1.200 akçe değerinde boyun incileri vardır.¹²⁵ Dizi incilerden de 7.300 akçe değerindeki en pahalısına Emir Mahallesi'nden Fatma,¹²⁶ 720 akçe değerindeki en ucuzuna Azab Bey Mahallesi'nden Vasfihan sahiptir.¹²⁷

Manastırlı kadınlardan ikisi de incili dala sahiptir. Dal ifadesinin inci dizi ile aynı anlama geldiği ve gerdan takısı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. İnci dalına sahip kadınlardan Hatice, bir tas içinde 3.000 akçe değer biçilen on iki adet inci dalına,¹²⁸ Zeliha ise 3.210 akçe değer biçilen altı adet inci dalına sahiptir.¹²⁹ Yine bükülmüş, kıvrılmış anlamına gelen meftül boyun incisi de biri küpeyle olmak üzere altı kadın terekesinde kayıtlara geçmiştir. Bunlardan 8.400 akçe değerindeki en pahalısına Eyne Bey Mahallesi'nden Rabiahan,¹³⁰ 2.180 akçe değerindeki en ucuzuna ise Ali Çavuş Mahallesi'nden diğer Rabiahan sahiptir.¹³¹ Bir de Kara Debbağ Mahallesi'nden Hatice'ye ait 900 akçe değerinde *iki dizi incili* kayıtlara

¹¹⁷ MŞS, 42, vk. 32/4.

¹¹⁸ MŞS, 32, vk. 2/1.

¹¹⁹ MŞS, 42, vk. 32/4.

¹²⁰ MŞS, 42, vk. 66/3.

¹²¹ MŞS, 32, vk. 12/2.

¹²² MŞS, 42, vk. 8/2.

¹²³ MŞS, 42, vk. 55/4.

¹²⁴ MŞS, 42, vk. 39/1.

¹²⁵ MŞS, 33, vk. 3/2.

¹²⁶ Fatma'nın 13 dizi incisi vardı. Bkz. MŞS, 32, vk. 14/1.

¹²⁷ Vasfihan'ın 14 dizi incisi vardı. Bkz. MŞS, 32, vk. 7/2.

¹²⁸ MŞS, 32, vk. 12/2.

¹²⁹ MŞS, 42, vk. 41/6.

¹³⁰ MŞS, 40, vk. 42/4.

¹³¹ MŞS, 42, vk. 61/4.

geçmiştir.¹³² Hatice'nin bu incilisi ile iki kadın terekesinde takı kategorisinde kayıtlara geçen *çarpraz inci*'nin de gerdan takıları olduğu düşünülmektedir.¹³³

Altın veya gümüşten yapılmış takı manasına da gelen zincir, daha çok zengin kadınların her şeyden önce de saray kadınlarının kullandığı bir gerdan takısıdır.¹³⁴ Bu takı, sadece miras işi 24 Ekim 1723 tarihinde mahkemeye yansıyan Emir Mahallesi'nden Emine binti Ahmed Ağa'nın terekesinde, sincap kaplı fistanla kayıtlıdır. Toplam serveti 123.379 akçe olan Emine'nin bu iki eşyasına 4.080 akçe değer biçilmiştir.¹³⁵

Muska, tılsım anlamına gelen hamâil, boyna çapraz veya normal olarak asılan, üçgen, kare, dikdörtgen, yuvarlak bazen yıldız şeklinde olan mahfazalardır.¹³⁶ İncelenen terekelerin ikisinde kayıtlara geçmiş ancak ne amaçla kullanıldıklarına dair bir açıklama yapılmamıştır. Hamâil sahibi kadınlardan biri Yakup Bey Mahallesi'nden Ümmühan,¹³⁷ diğeri Kara Debbâğ Mahallesi'nden Kadriye'dir.¹³⁸ Ümmühan'ın hamâiline 40, Kadriye'ninkine 3 akçe değer biçilmiştir.

Terekesi incelenen kadınlar içerisinde en fazla servete sahip ikinci kadın olan Safihan'ın 3.600 akçe değerindeki *incili enseliği*, tek ense aksesuarı olarak kayıtlara geçmiştir.¹³⁹ Safihan, muhtemelen bu aksesuarı ya örtünmek zorunda olmadığı ev içerisinde ya kadınların rahatlıkla bir araya geldikleri ev ziyaretlerine ya da hamama giderken takmıştır.¹⁴⁰ Çünkü Safihan Müslümandı ve sokağa çıkarken ensesi görünmeyecek şekilde örtünmek zorundaydı.

¹³² MŞS, 40, vk. 78/1.

¹³³ MŞS, 39, vk. 2/2; MŞS, 40, vk. 73/5.

¹³⁴ Melek Dikmen ve Kamile Çetin, "Klâsik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları", *Bilig*, Sayı 61, 2012, s. 80.

¹³⁵ MŞS, 40, vk. 73/5.

¹³⁶ Dikmen ve Çetin, *a.g.m.*, s. 83.

¹³⁷ MŞS, 40, vk. 76/2.

¹³⁸ MŞS, 42, vk. 51/2.

¹³⁹ MŞS, 42, vk. 32/4.

¹⁴⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Suraya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (çev.) Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2014, s. 134-135.

c- Bele Takılanlar

Giyilen kıyafeti belden sıkmak için ya da sadece daha güzel görünmesini sağlamak için kullanılan kuşak ve kemerler bu başlıkta tanıtılacaktır. Kuşak ve kemerlerin soğuğa karşı koruma, vücudu dik tutma, elbiseyi daha güzel gösterme, giyen kişinin statüsünü belli etme ve bazı eşyaların taşınmasını kolaylaştırma gibi farklı fonksiyonları vardı.¹⁴¹ XVII. yüzyıl ortalarında Osmanlı topraklarını ziyaret eden Fransız Seyyah Jean de Thévenot, Osmanlı kadınlarının bellerine yaldızlı gümüş ve altın levhalarla süslenmiş, kimi zaman üzerine mücevherler kakılmış kuşak ve kemer sardıklarından bahsetmektedir.¹⁴²

Kuşak kadınlarda fistan, entari ve elbiselerin tamamlayıcı bir parçası olup beli sıkı tutmak için sarılan uzun ve dar kumaş olarak tanımlanmaktadır.¹⁴³ Manastırlı kadınların kullandıkları kuşaklar renk, biçim, kullanılan maden ve kumaş ile parasal değerlerine göre çeşitlilik göstermektedir. Doksan sekiz kadından yetmiş biri kuşak sahibiydi ve bunlardan dördünün üç, beşinin iki, altmış ikisinin ise bir kuşağı vardır. Kuşak çeşitleri metal olabildiği gibi kumaş da olabilmekteydi. Ama genel tercihin *sim* yani gümüş olduğu anlaşılmaktadır. Kuşak çeşitleri içinde inci, pirinç, maden, cevahir (elmas mamul), raht (her türlü süs malzemesi), yafte (süslenmiş) ve kolon (sütun) olanlar da vardır. Terekelerde önlük kuşaklar, ayırt edici özellik olarak belirtilmiştir. Önlük olarak belirtilenlerin arkaları kumaş, belirtilmeyenlerin ise aynı cins materyallerden yapıldığı düşünülmektedir. Önlük kuşağı olan iki kadından ilki Eyne Bey Mahallesi'nden Safiye binti Mehmed Efendi,¹⁴⁴ diğeri Dımaşk Bey Mahallesi'nden Selimehan binti Ahmed'dir.¹⁴⁵ Safiye'nin biri cevahir, biri sim olan ve her birine 600 akçe değer biçilen iki ön kuşağı, Selimehan'ın ise 1.000 akçe değer biçilen bir incili ön kuşağı vardır. Manastır'da miras işi mahkemeye yansıyan diğer kadınlar, bu iki kadın kadar geniş imkâna sahip değildir. Zira Safiye'nin 1.000 akçe değerinde bir sim kemer kuşağı, Selimehan'ın ise 340 akçe değerinde başka bir sim kuşağı daha vardır.

¹⁴¹ Eyyub Şimşek, "On Sekizinci Yüzyılın Başında Trabzon'da Giyim-Kuşam (1700-1725)", *Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Güz 2013, s. 60.

¹⁴² Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, (çev.) Ali Berktaş, Kitap Yay., İstanbul 2009, s. 105.

¹⁴³ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, TDK Yay., Ankara 2015, s. 699.

¹⁴⁴ MŞS, 35, vk. 2/5.

¹⁴⁵ MŞS, 42, vk. 8/2.

Sim kuşaklar, en fazla tercih edilen kuşaklar olup içlerinde *sim raht kuşak* ya da *sim yafte kuşak* olanları vardı. Sim kuşak olarak yazılan otuz beş kuşağın fiyatı 3.600 akçe ile 70 akçe arasında değişmekteydi. Bu türden en pahalı kuşak, Eyne Bey Mahallesi'nden Rabiahan binti Abdi Ağa'ya,¹⁴⁶ en ucuzu ise Yakup Bey Mahallesi'nden Hatice binti Süleyman'a aittir.¹⁴⁷ Manastır'da on kadının sim raht, bir kadının da hem sim raht hem de sim yafte kuşağı vardır. Sim raht kuşakların fiyatları 2.000 ile 161 akçe arasında değişmekteydi. Bu türden en pahalı kuşağı Kara Debbağ Mahallesi'nden Fatma,¹⁴⁸ en ucuzunu Sinan Bey Mahallesi'nden Hatice takmıştır.¹⁴⁹ Manastır'da tek sim yafte kuşağı, Kara Debbağ Mahallesi'nden Revane sahiptir. Revane'nin 175 akçe değerindeki bu kuşağı dışında 1.150 akçe değerinde bir sim raht kuşağı daha vardır.¹⁵⁰ Kara Debbağ Mahallesi'nden Rabiahan'ın *raht kuşak* şeklinde kaydedilen kuşağı ise 255 akçe değerindedir.¹⁵¹

Diğer aksesuarlardaki kadar yaygın olmasa da kadınların bazıları kuşaklarda incili olanları tercih etmiştir. Terekelerde bütün kuşaklar içerisinde 13.200 akçe değerindeki en pahalı kuşak, 1 Mart 1721 tarihinde kayıtlara geçen mücevherlerle süslenmiş incili kuşaktır. Bu kuşağın sahibi Hâc yolunda vefat eden Firuz Bey Mahallesi'nden Ayşe binti Abdülsamed'dir.¹⁵² Ayşe'den başka, tereke taksim işi 28 Eylül 1729 tarihinde mahkemeye yansıyan Kara Oğlan Mahallesi'nden Safihan'ın da biri 1.800 akçe değerinde kolon, diğeri 1.010 akçe değerinde yafte olmak üzere iki incili kuşağı vardır.¹⁵³ İncili kuşağına sahip iki kadının da zengin sınıftan olması dikkat çekmektedir.

Kuşak sahibi kadınlar içerisinde on iki kadın, formu belirtilmeyen kuşağı, dört kadın maden kuşağı, iki kadın da pirinç kuşağına sahiptir. Formu belirtilmeyen kuşaklar, diğerlerine kıyasla daha ucuz olup fiyatları 600 ile 12 akçe arasında değişmektedir. Bu türden en pahalı kuşağı Kara Debbağ Mahallesi'nden Ayşe,¹⁵⁴ en ucuzuna Yakup Bey Mahallesi'nden Despo

¹⁴⁶ MŞS, 40, vk. 42/4.

¹⁴⁷ MŞS, 39, vk. 75/1.

¹⁴⁸ MŞS, 37, vk. 15/4.

¹⁴⁹ MŞS, 36, vk. 8/2.

¹⁵⁰ MŞS, 36, vk. 10/3.

¹⁵¹ MŞS, 39, vk. 30/1.

¹⁵² MŞS, 39, vk. 54/3.

¹⁵³ MŞS, 42, vk. 32/4.

¹⁵⁴ MŞS, 31, vk. 7/2.

ZÜLFİYE KOÇAK

sahiptir.¹⁵⁵ Hangi madenden yapıldıkları belirtilmeyen ve *maden kuşak* şeklinde kaydedilenlerin fiyatları da 100 ile 36 akçe arasında değişmiş, en pahalısını Bali Voyvoda Mahallesi'nden Vasfihan,¹⁵⁶ en ucuzunu Emir Mahallesi'nden Zeliha takmıştır.¹⁵⁷ Günümüzde daha ziyade ev dekorasyonlarında kullanılan pirinç,¹⁵⁸ iki kadın terekesinde kuşakla kaydedilmiştir. Pirinç kuşakların 42 akçe değerinde olanına Firuz Bey Mahallesi'nden Hatice,¹⁵⁹ 12 akçe değerinde olanına Kara Debbâğ Mahallesi'nden Kadriye sahiptir.¹⁶⁰

Kuşak sahibi kadınlardan Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife binti Davud'un 180 akçe değerinde bir kolon kuşağı,¹⁶¹ Firuz Bey Mahallesi'nden Ayşe'nin ise muhtemelen iç kıyafetlerinin üzerine bağladığı, 40 akçe değerinde bir iç kuşağı vardır.¹⁶² Kuşaklarla ilgili dikkat çeken konulardan biri de İslâm evlilik sözleşmesinin temel ögesi olarak kabul edilen ve kadının nikâh akdi ile hak kazandığı mehir işine konu olmalarıdır.¹⁶³ 8 Kasım 1729 tarihinde miras taksimi yapılan Emir Mahallesi'nden Zeliha'nın *mihri-muaceli* (peşin mehir), 6.000 akçe değerindeki bir sim kuşaktır.¹⁶⁴ 13 Şubat 1721 tarihinde kayıtlara geçen Bali Voyvoda Mahallesi'nden Fatma'nın terekesinde ise kocasından alacağı 600 akçe değerinde bir kuşak kayıtlıdır. Fatma'nın bu kuşağı muhtemelen Zeliha'da olduğu gibi mehir olarak belirlenmiş ve kocasının üzerine borç olarak yazılmıştır.¹⁶⁵ Kemer de kuşak gibi bir şerit şeklinde yapılır ve bele bir defa dolanarak önden bir toka ile tutturulur¹⁶⁶ ve günlük kullanımdan ziyade özel günlerde elbiselerin üzerine takılırdı.¹⁶⁷ Manastır'da altı kadın terekesinde *sim kemer kuşak* şeklinde kayıtlara geçmiştir. Bunlardan 1.800 akçe değer biçilen en pahalısını, Emir

¹⁵⁵ MŞS, 39, vk. 46/1.

¹⁵⁶ MŞS, 42, vk. 39/1.

¹⁵⁷ MŞS, 42, vk. 41/6.

¹⁵⁸ Anadolu'da M.Ö. 300'lerde Romalılar tarafından bakır ve çinko alaşımı olarak üretilmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arman Ehsani ve Ersin Yener Yazıcı, "Anadolu'da Bakır Madenciliği ve Kullanımının Kısa Tarihçesi", *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2016 Ocak, s. 46.

¹⁵⁹ MŞS, 42, vk. 24/4.

¹⁶⁰ MŞS, 42, vk. 51/2.

¹⁶¹ MŞS, 36, vk. 13/3.

¹⁶² MŞS, 39, vk. 54/3.

¹⁶³ M. Akif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1985, s. 31.

¹⁶⁴ MŞS, 42, vk. 41/6.

¹⁶⁵ MŞS, 39, vk. 52/4.

¹⁶⁶ Koçu, *a.g.e.*, s. 152.

¹⁶⁷ Dikmen ve Çetin, *a.g.m.*, s. 85.

Mahallesi'nden Fatma takmıştır.¹⁶⁸ Fatma'dan sonra sırayla; Ali Çavuş Mahallesi'nden Rabiahan'ın 1.500,¹⁶⁹ Emir Mahallesi'nden Selimehan'ın 1.440,¹⁷⁰ Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife'nin 1.010,¹⁷¹ Eyne Bey Mahallesi'nden Safiye'nin 1.000¹⁷² ve yine aynı mahalleden Fatma'nın 650 akçe değerinde birer sim kemer kuşakları vardır.¹⁷³

d- El ve Kola Takılanlar

El ve kola takılan takılar da yapıldıkları değerli maden ya da taşlara, şekil ve kullanım durumları ile fiyatlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Bilindiği üzere Osmanlı elitinden olan kadınların, el ve kollarında kullandıkları takı ve aksesuarlara dair, gerek yazılı kaynak gerekse müzelerde görsel malzemeler mevcuttur.¹⁷⁴

Eski dönemlerden beri sıkça kullanılan yüzük, bilhassa kadınların parmaklarını kıymetli taşlar ve gösterişli motiflerle süslemiştir. Osmanlı döneminde birçok farklı yüzük, elin değişik parmaklarına aynı zamanda takılabiliyordu.¹⁷⁵ Yüzüğün sadece dört kadın terekesinde kayıtlara geçmiş olması, Manastırlı kadınlar arasında çok yaygın kullanılmadığına işaret etmektedir. Oysa Ruscuk ve Sofya ile ilgili yapılan benzer çalışmalarda, yüzüğün kadınlar tarafından en çok kullanılan takı olduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁶ Bu durumun Manastırlı kadın terekelerine yansımamasının nedenleri tam olarak bilinemese de, bütün ölen kadınların tereke dağılımlarının mahkemede yapılmamış olması ve varislerin terekelerden mal kaçırma ihtimalleri akla gelen ilk ihtimallerdir. Dört tereke kaydında rastlanan yüzüklerden biri altın, biri simden olup diğerlerinin yapıldığı maden cinsi belirtilmemiştir. Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife binti Abdullah'ın tek altın yüzüğüne 180,¹⁷⁷ Hamza Bey Mahallesi'nden Nedo adlı Nasraniye kadının tek sim yüzüğüne 60,¹⁷⁸ Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife binti Ramazan'ın

¹⁶⁸ MŞS, 43, vk. 9/2.

¹⁶⁹ MŞS, 42, vk. 61/4.

¹⁷⁰ MŞS, 42, vk. 57/4.

¹⁷¹ MŞS, 33, vk. 3/2.

¹⁷² MŞS, 35, vk. 2/5.

¹⁷³ MŞS, 32, vk. 14/1.

¹⁷⁴ Genç, *a.g.m.*, s. 234.

¹⁷⁵ Dikmen ve Çetin, *a.g.m.*, s. 87.

¹⁷⁶ Genç, *a.g.m.*, s. 234; Çakır, "Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü", s. 1379.

¹⁷⁷ MŞS, 33, vk. 3/2.

¹⁷⁸ MŞS, 42, vk. 30/1.

ZÜLFİYE KOÇAK

küpe ile yüzüğüne 600 akçe değer biçilmiştir.¹⁷⁹ Kara Debbağ Mahallesi'nden 16.934 akçe servete sahip Revane, altı yüzüğe sahip olmakla dikkat çekmektedir. Revane'nin burma yüzüklerinden birine 18, diğerine 5, formu belirtilmeyen yüzüklerinden birine 13 ve diğer üçüne 42 akçe değer yazılmıştır.¹⁸⁰ Yüzük sahibi dört kadından ikisi Müslüman değildir.

Kola takılan takıların maddi açıdan, diğer pek çok takıdan daha değerli olduğu görülmektedir. Kadınların eskiden beri kollarına altın, gümüş ve bunlar üzerine elmas, zümrüt, yakut gibi kıymetli taşlarla süslü bazen bir, bazen birden fazla, hatta bazen dirseğe kadar bilezikler taktıkları bilinmektedir.¹⁸¹ Manastır'da sekiz kadın terekesinde kayıtlara geçen bileziğin, altın ve simden olanları tercih edilmiştir. Altın bileziği olan kadınlardan Şerife binti Mehmed Efendi'nin bir çift altın bileziğine 6.000,¹⁸² Rabiahan binti Abdi Ağa'nınkine 4.200 akçe değer biçilmiştir.¹⁸³ Bu iki kadının zengin sınıftan olmaları ve babalarının efendi ve ağa unvanıyla anılmaları ayırt edici özellik olarak öne çıkmaktadır. Firuz Bey Mahallesi'nden Ümmühan 191,¹⁸⁴ Kara Debbağ Mahallesi'nden Revane 306 akçe değerinde bir çift sim bileziğe,¹⁸⁵ Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife ile Eyne Bey Mahallesi'nden diğer Şerife ise tek sim bileziğe sahiptir. Bu kadınlardan Şerife'nin sim bileziği, üstüne gümüş veya altın yıldızlı süsler takılmış zincire (reşmeye) sahiptir ve 70 akçe değerindedir.¹⁸⁶ Diğer Şerife'nin bileziğinin formu belirtilmemiş ancak 120 akçe değerinde olduğu yazılmıştır.¹⁸⁷ Ayrıca Azab Bey Mahallesi'nden Emine'nin formu belirtilmeyen bileziğine 142,¹⁸⁸ Firuz Bey Mahallesi'nden Ümmühan'ın sim bilezik, mislik ve düğmelerinin hepsine 318 akçe değer yazılmıştır.¹⁸⁹

Terekelerde *sim endeşe*, *altun endeşe* ya da sadece *endeşe* olarak kaydedilen takıların da bir bilezik türü olduğu düşünülmektedir. Nitekim Ruscuk ve Sofya terekelerinde “sim endeşe bilezik”, “endeşe altun bilezik” tabirlerine rastlanması ve Anadolu'nun bazı yörelerinde enteşe tabirinin

¹⁷⁹ MŞS, 31, vk. 7/3.

¹⁸⁰ MŞS, 36, vk.10/3.

¹⁸¹ Koçu, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁸² MŞS, 35, vk. 2/5.

¹⁸³ MŞS, 40, vk. 42/4.

¹⁸⁴ MŞS, 39, vk. 54/1.

¹⁸⁵ MŞS, 36, vk. 10/3.

¹⁸⁶ MŞS, 40, vk. 75/4.

¹⁸⁷ MŞS, 33, vk. 3/2.

¹⁸⁸ MŞS, 36, vk. 4/3.

¹⁸⁹ MŞS, 38, vk. 14/2.

bilezik manasında kullanılması bu düşünceyi desteklemektedir.¹⁹⁰ Firuz Bey Mahallesi'nden Ayşe'nin on dokuz miskal ağırlığındaki altın endeşesi 5.700,¹⁹¹ Ali Çavuş Mahallesi'nden Ümmügülsüm'ün formu belirtilmeyen endeşesi 200,¹⁹² Kara Debbağ Mahallesi'nden Ayşe'nin pazubendi ile endeşesi 200 akçe değerindeydi.¹⁹³ Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife'nin de bir sim endeşesi olduğu belirtilmiş ancak değeri yazılmamıştır.¹⁹⁴

Manastırlı kadınlar, kuvvet ve ziynet için kola bağlanan gümüşten veya sırma ile işlenmiş meşinden korumalık olarak tanımlanan pâzu-bend¹⁹⁵ de kullanmışlardır. Süs olarak kullanılan pâzu-bendlerin hastalık ve nazardan korunma amacıyla kullanıldıkları da bilinmektedir.¹⁹⁶ Altı kadın terekesinde kayıtlara geçen pâzu-bendin, hangi maden ya da taştan, nasıl bir formda yapıldığı belirtilmemiştir. Pâzu-bend sahibi kadınlardan beşinin bir,¹⁹⁷ birinin de iki pâzu-bendi vardır.¹⁹⁸ Bunlar içerisinde 300 akçe değerindeki en pahalısı Ali Çavuş Mahallesi'nden Hatice'ye,¹⁹⁹ 48 akçe değerindeki en ucuzu Kasım Çelebi Mahallesi'nden Kadriye'ye aitti.²⁰⁰ 29 Haziran 1708 tarihli Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife binti Abdullah'ın terekesinde, 240 akçe değer biçilen *pâd-zehr* adlı bir obje kayıtlıdır.²⁰¹ Pâd-zehr, muhtemelen içerisine zehrin etkisini ortadan kaldıran bir maddenin konulduğu kaptı ve bu kap kola bağlanmaktaydı. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın eşi Fatma Sultan'ın eşyaları arasında da bu amaç için kullanılan altın çemberli bir pâd-zehr vardır.²⁰²

Hem zamanı takip etme hem de süslenme gayesiyle kol bileğine takılan saat de sadece miras taksimi 28 Kasım 1729 tarihinde yapılan

¹⁹⁰ Genç, *a.g.m.*, s. 237.

¹⁹¹ MŞS, 39, vk. 54/3.

¹⁹² MŞS, 39, vk. 37/2.

¹⁹³ MŞS, 31, vk. 7/2.

¹⁹⁴ MŞS, 31, vk. 7/3.

¹⁹⁵ İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2006, s. 169.

¹⁹⁶ Aygün Ülgen, "Osmanlı Kuyumculuğu", *Osmanlı*, Cilt 11, Yeni Türkiye Yay., (ed.) Güler Eren, Ankara 1999, s. 244; Gülser Oğuz, "Bir Sultanın Giyiminden Kesitler: Fatma Sultan", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 5, Sayı 14, 2018, s. 256-257.

¹⁹⁷ MŞS, 31, vk. 5/2; MŞS, 31, vk. 7/2; MŞS, 32, vk. 11/2; MŞS, 32, vk. 13/1; MŞS, 39, vk. 37/2.

¹⁹⁸ MŞS, 36, vk. 10/3.

¹⁹⁹ MŞS, 31, vk. 5/2.

²⁰⁰ MŞS, 32, vk. 13/1.

²⁰¹ MŞS, 33, vk. 3/2.

²⁰² Oğuz, *a.g.m.*, s. 257.

Safihan'ın terekesinde kayıtlara geçmiştir.²⁰³ Safihan'ın saati simden yapılmış olup 600 akçe değerindeydi. Saatin Manastır'da ikinci zengin kadın terekesinde yer almış olması, muhtemelen o dönemde pahalı ve lüks bir eşya olmasından kaynaklanmaktaydı.

e- Diğer Takı ve Aksesuarlar

Manastırlı kadınların, giysilerini tamamlamak ve şıklıklarını arttırmak için kullandıkları aksesuar ve takılar; imal edildikleri maden, kumaş ve taş cinsine, işçiliğine ve süsleme türlerine göre çeşitlilik göstermektedir. Nitekim yukarıda bu takı ve aksesuarlar bazı kategoriler dâhilinde tanıtılmıştır. Bu kısımda ise bu kategorilerin dışında kalanlar tanıtılacaktır.

Elbiseyi kavuşturmak için karşısındaki iliğe geçirilen, kemikten veya kumaştan yapılan yuvarlak ve yassı madde olan düğme,²⁰⁴ yedi terekede kayıtlara geçmiştir. Düğmesi olan kadınlardan beşinin düğmeleri sim iken diğerlerinde düğmelerin hangi maden ya da taştan yapıldıkları belirtilmemiştir. Terekesinde otuz altı sim düğmesine 309 akçe değer biçilen Revane, en fazla düğmeye sahip kadındır.²⁰⁵ Düğme fiyatları sayısına göre farklılık göstermiş olsa da bazen sayısı az olan düğmelerin, sayısı fazla olanlardan daha pahalı olduğu görülmektedir. Bunun nedeni tam olarak bilinemese de kullanım durumları, ağırlıkları ve yapımında kullanılan maddelerin türü ve kalitesi fiyatı etkilemiştir. Mesela tereke taksim işi 22 Temmuz 1712 tarihinde yapılan Eyne Bey Mahallesi'nden Safiye'nin, 15 dirhem ağırlığındaki on yedi sim düğmesine 150 akçe,²⁰⁶ tereke işi 12 Mart 1714 tarihinde yapılan Kara Debbağ Mahallesi'nden Revane'nin, on yedi sim düğmesine 179 akçe değer biçilmiştir.²⁰⁷ Safiye ve Revane'nin aynı sayıdaki düğmelerine farklı fiyat verilmesi, ağırlıklarının farklılığına bağlıdır. Yine Revane'nin ayrı yazılan on dokuz sim düğmesine 130, Kara Debbağ Mahallesi'nden Fatma'nın terekesindeki yirmi sim düğmesine 270,²⁰⁸ Sinan Bey Mahallesi'nden Emine'nin terekesindeki dokuz düğmesine ise 2.070 akçe değer yazılmıştır.²⁰⁹ Revane'nin her bir düğmesi 6.8, Fatma'nın 13.5, Emine'nin ise 230 akçeye denk gelmekteydi. Revane ve Fatma'nın

²⁰³ MŞS, 42, vk. 32/4.

²⁰⁴ Parlatır, *a.g.e.*, s. 367.

²⁰⁵ MŞS, 36, vk. 10/3.

²⁰⁶ MŞS, 35, vk. 2/5.

²⁰⁷ MŞS, 36, vk. 10/3.

²⁰⁸ MŞS, 37, vk. 15/4.

²⁰⁹ MŞS, 43, vk. 11/1.

düğümlerinin sim olduğu belirtilmiş ancak Emine'ninkilerine dair bir açıklama yapılmamıştır. Revane ve Fatma'nın düğümleri arasındaki fiyat farkı kullanım durumlarından kaynaklanırken, Emine'ninkilerinin pahalı olması muhtemelen imal edildikleri maden ya da taşın değeriyle alakalıdır.

Farsçada sol ve sağ anlamına gelen “*çep ü rast*”ın bozulmuş şekli olan *çaprast*, kaftan ve elbiselerin yaka ile bel arasındaki kısmına karşılıklı gelecek şekilde sıra sıra dikilen, bazen üzerleri değerli taşlarla süslenen bant şeklindeki takıdır.²¹⁰ Kayıtlara *çapraz* şeklinde geçen bu takıya üç terekede tesadüf edilmektedir. Kara Debbağ Mahallesi'nden Emine'nin, iki incili çaprazına 480,²¹¹ Emir Mahallesi'nden Emine'nin sade konacık(?) ve incili çaprazına 2.099,²¹² Kara Debbağ Mahallesi'nden Hatice'nin yüz yastığı ve çaprazına ise 110 akçe değer yazılmıştır.²¹³

Arapçada izar kökünden gelen ve futa, peştamal gibi belden aşağı sarınmaya mahsus örtü anlamına gelen zar,²¹⁴ on bir kadın terekesinde kayıtlara geçmiştir. Tavla vb. oyunlarda kullanılan, kemik veya fildişinden yapılan küp anlamı olsa da Manastır'da çoğunlukla mefruşat ve giysi kategorisinde yazılması, onun ilk anlamında kullanılan bir aksesuar olduğuna işaret etmektedir. Zar sahibi kadınlardan yedisi bir, üçü iki ve biri de dört zara sahiptir. Zarlardan üçü alaca, üçü köhne, biri yemeni, biri sim olup diğerlerine dair bir açıklama yapılmamıştır. Zar fiyatları kullanılan kumaş türü ve kullanım durumlarına göre 250 ile 10 akçe arasında değişip en pahalısını Kara Debbağ Mahallesi'nden Fatma,²¹⁵ en ucuzunu Emir Mahallesi'nden Vasfihan kullanmıştır.²¹⁶ İki alaca zarına 160, iki sim zarına 70 akçe değer biçilen Emir Mahallesi'nden Zeliha ise en fazla zara sahip kadın olarak kayıtlara geçmiştir.²¹⁷

Ucu eğri ve sivri, kamaya benzer bir bıçak türü olup daha ziyade erkekler tarafından kullanılan önemli süslerden olan hançer,²¹⁸ Ali Çavuş Mahallesi'nden Hatice binti Hüseyin'in terekesinde 150 akçe değeriyle

²¹⁰ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, s. 325; Dikmen ve Çetin, *a.g.m.*, s. 89.

²¹¹ MŞS, 39, vk. 2/2.

²¹² MŞS, 40, vk. 73/5.

²¹³ MŞS, 40, vk. 78/1.

²¹⁴ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 3, s. 648.

²¹⁵ MŞS, 37, vk. 15/4.

²¹⁶ MŞS, 42, vk. 59/4.

²¹⁷ MŞS, 42, vk. 41/6.

²¹⁸ Koçu, *a.g.e.*, s. 127.

ZÜLFİYE KOÇAK

kayıtlıdır.²¹⁹ Bıçak, kılıç, hançer ve balta gibi keskin aletlerin muhafaza edildiği, bazı durumlarda bele asılan bir aksesuar olan kın²²⁰ da iki kadın terekesinde yer almıştı. Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife'nin biri 46, diğeri 120 akçe değerinde iki sim kını,²²¹ Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife'nin ise 120 akçe değerinde bir sim bıçak kını vardır.²²² Kara Debbağ Mahallesi'nden Fatma ise 300 akçe değerinde bir sim bıçağa sahiptir.²²³ Fatma'nın bu bıçağı ne amaçla kullandığı belirtilmemişse de simden yapılması ve pahalı olması, onu süs amaçlı taktığı fikrini vermektedir.

Yüzün etrafındaki havayı hareket ettiren alet olarak tanımlanan yelpaze²²⁴ de bir kadın terekesinde kayıtlara geçmişti. Bali Voyvoda Mahallesi'nden İsmihan'ın yelpazesine 14 akçe değer biçilmişti.²²⁵ İsmihan'ın elinde taşıdığı bu yelpaze muhtemelen onun başındaki takke, saçına taktığı örenke ve beline bağladığı maden kuşakla şıklığını ve zarafetini tamamlamıştır.

Daha ziyade namaz ve zikirlerde bazen de süs amacıyla kullanılan tespih de Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife'nin terekesinde 12 akçe değeriyile kayıtlara geçmiştir.²²⁶

Sonuç

XVIII. yüzyıl başlarında önemli ticaret yolları kavşağında bulunması hasebiyle Rumeli'nin en önemli şehirlerinden biri olan Manastır'da kadın takı ve aksesuarlarını konu alan bu çalışmada şer'iyeye sicilleri içerisinde bulunan kadın tereke defterlerine dayanarak bazı tespitler yapılmıştır. Kayıtlarda takı ve aksesuarların çoğunun formlarının belirtilmemesi en büyük zorluk olarak karşımıza çıksa da bu kayıtlar kadınların giyim kuşamlarını tamamlayan takı ve aksesuarlar hakkında fikir vermektedir.

²¹⁹ MŞS, 31, vk. 5/2.

²²⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 2, MEB Yay., İstanbul 1971, s. 266-267.

²²¹ MŞS, 33, vk. 3/2.

²²² MŞS, 40, vk.75/4.

²²³ MŞS, 37, vk. 15/4.

²²⁴ Koçu, *a.g.e.*, s. 243.

²²⁵ MŞS, 36, vk. 9/3.

²²⁶ MŞS, 33, vk. 3/2.

MANASTIRLI KADINLARIN TAKI VE AKSESUAR KÜLTÜRÜ (1700-1730)

Manastırlı kadınların kullandıkları takı ve aksesuarlar belirli kalıplara oturmuştur. Zira kadınların büyük kısmı başlarını serpuş, takke, çatki, kalpak, sarık, istifan ve perşianî gibi örtülerle örtmüş, saçlarına saçlık, ardlık, saç bağı, istifan ve sorguç takmış ve bunları değerli maden ve taşlarla süsleyip birer aksesuar hâline dönüştürmüşlerdi. Gerdanlarına; boyun incisi, dizi inci, meftûl, zincir ve enselik, kulaklarına ise küpe takmışlardır. Bellerine giysilerini daha güzel göstermek, vücutlarını daha dik tutmak için kemer ve kuşaklar bağlamışlardı. Kemere nazaran daha yaygın olan kuşaklar sim, inci, pirinç, cevahir, raht, yafte ve kolon formundadır. El ve kola takılan takılar da yüzük, bilezik, pâzu-bend, pad-zehr ve saattir. Kadın takı ve aksesuarlarındaki bu kalıplaşmaya rağmen farklılaşma kendini, ürünün imal edildiği maden türü ya da taşlarda şekil, işçilik, kullanım durumu ve fiyatlarda göstermiştir.

Servet miktarı fazla olan kadınlar, servet miktarı az olan kadınlardan daha değerli maden ve taşlardan yapılmış, işçilik değeri daha yüksek, bezenmiş ve işlenmiş takılar takarak hem giyim-kuşamlarını tamamlamışlar hem de zenginliklerini ve zarafetlerini sergilemişlerdir. Servet miktarı fazla olan kadınların terekelerinde değerli maden ve taşlarla süslü, yeni aksesuarlar çoğunlukta iken servet miktarı az olanlarındaki sade ve eski olanlar fazladır. Yine servet miktarı fazla olan kadınlar aynı türden birden fazla takı ve aksesuara sahipken servet miktarı az olanlar, bu imkâna sahip değildi.

Manastır'da takı ve aksesuarlar, kadınların sosyoekonomik düzeyini yansıtmakla beraber, onları kesin çizgilerle birbirinden ayırmamaktadır. Nitekim incili serpuş, boyun incisi, sim kuşak gibi bazı pahalı malzemeler hem zengin ve statü sahibi kadınların hem de zengin ve statü sahibi olmayan kadınların terekelerinde yer almıştır. Terekelerde dikkat çeken bir diğer konu da bilezik, yüzük, gerdanlık vs. gibi bazı takılara az tesadüf edilmesidir. Bu durum da kassam ve kadıların tereke yazımındaki ihmalkârlıklarını ya da mirasçıların terekelerden mal kaçırma ihtimallerini akla getirmektedir.

Bu çalışma, Manastırlı kadınların servet ve statü durumlarına göre farklı takı ve aksesuarlar kullandıklarını ancak bu durumun onları kesin çizgilerle birbirilerinden ayırmadığını ortaya koymuş, yapılan bazı tespitlerin de kültür tarihi konusunda çalışacak araştırmacılara bir pencere aralayabileceği ümit edilmektedir.

ZÜLFİYE KOÇAK

KAYNAKLAR

A- Arşiv Kaynakları

- 30 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 31 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 32 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 33 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 34 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 35 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 36 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 37 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 38 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 39 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 40 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 41 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 42 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 43 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili

B- Kaynak Eserler

Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, (ed.) Stefanos Yerasimos, (çev.) Ali Berktaş, Kitap Yay., İstanbul 2009.

Lady Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, (çev.) Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1973.

M. de M. D'Ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler*, (çev.) Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser 3.

Mehmet Tevfik, *Manastır Vilayetinin Tarihçesi*, Manastır, Beyne'l-Milel Ticaret Matbaası, Manastır 1909.

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, TDK Yay., Ankara 2015.

Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556, (çev.) A. Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 18.

C- Araştırma ve İnceleme Eserler

AKGÜNDÜZ, Ahmed “İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer‘iye Mahkemeleri ve Şer‘iye Sicilleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2009, ss. 13-48.

ANASTOVSKI, Nick, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, Unpublished pHd Thesis, Sup. Robert Pascoe, Melbourne 2005.

ARSLAN, Mehmet, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikler*, Cilt 4-5, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2001.

AYDIN, M. Akif, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1985.

CİVELEK, Gökhan, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Manastır Şehri*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. İbrahim Etem Çakır, Erzurum 2021.

ÇAKIR, İbrahim Etem, “Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 56, 2016 Erzurum, ss. 1365-1386.

DİKMEN, Melek ve ÇETİN, Kamile, “Klâsik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları”, *Bilig*, Sayı 61, 2012, ss. 71-98.

DİMİTROV, Nikola, V. & KOTESKİ, Cane & JOSHESKİ, Dusho, *Bitola Region in Macedonia- Population*, Lambert Academic Publishing, Bitola 2015.

EHSANİ, Arman ve YAZICI, Ersin Yener, “Anadolu’da Bakır Madenciliği ve Kullanımının Kısa Tarihçesi”, *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2016 Ocak, ss. 43-48.

ERGİL, Tülay, “Geçmişten Günümüz Takılar ve Antik Küpeler”, *Türkiyemiz*, Sayı 65, 1991, ss. 42-51.

FAROQHİ, Suraya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (çev.) Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2014.

ZÜLFİYE KOÇAK

GENÇ, Serdar ve GENÇ, Gülsüm, “Rusçuk’ta Giyim Kuşam (17.-18. Yüzyıllar)”, *XI. Uluslararası Mübadele ve Balkan Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri Kitabı, 02-03 Aralık 2017 Samsun*, (ed.) Mehmet Yavuz Erler, Erol Ofset, Samsun 2018, ss. 559-582.

GENÇ, Serdar, “Rusçuk’ta Kadınların Kullandığı Takı ve Aksesuarlar (17-19. YY)”, *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 24, 2017-Yaz, ss. 227-244.

“Gümüş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul 1996, ss. 270-271.

HARAL, Hesna, *Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levni Öncesi Üzerine Bir Deneme)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Selçuk Mülayim, İstanbul 2006.

IDRİZ, Mesut, “Demographic Structure of the 18th Century Ottoman Rule in the Balkans: A Study of Judicial Records (Qādi Sijil) in Manastir”, *IJISH*, Cilt 3, Sayı 2, 2020, ss. 98-104.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev.) Ruşen Çakır, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011.

İREPOĞLU, Gül, *Osmanlı Saray Mücevheri Mücevher Üzerinden Tarih Okumak*, BKG Yayınevi, İstanbul 2012.

KOÇKAR, M. Tekin, “Eskişehir Yöresinde Kafkasya Göçmenlerinin Giyim-Kuşam ve Süslenme Kültürü”, *Halk Kültürü’nde Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri*, (ed.) M. Tekin Koçkar, Osmangazi Üniversitesi Yay., Eskişehir 2008, ss. 91-115.

KOÇU, Reşad Ekrem, *Türk Giyim Kuşam Sözlüğü*, Sümerbank Yay., İstanbul 1967.

KÖROĞLU, Gülgün, *Anadolu Uygarlıklarında Takı*, Türk Eskiçağ Bilimleri Ens. Yay., İstanbul 2004.

MANASTIRLI KADINLARIN TAKI VE AKSESUAR KÜLTÜRÜ (1700-1730)

MANDACI, Ebru, “Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler Devrinde Anadolu’da Kuyumculuk”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, 2016, ss. 3193-3213.

NURESKİ, Djuneis, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2014, ss. 63-102.

OĞUZ, Gülser, “61 Numaralı Edirne Şer’iye Siciline Göre 17. Yüzyılda Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü”, *Millî Folklor*, Cilt 23, Sayı 92, 2011, ss. 106-116.

———, Bir Sultanın Giyiminden Kesitler: Fatma Sultan”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 5, Sayı 14, 2018, ss. 248-274.

ÖZBAĞI, Tevhide, “Baş Süslemelerinde Kullanılan Anadolu Kadın Takıları”, *Kültür Sanat Dergisi İş Bankası Yayınları*, Sayı 20, Aralık 1993, ss. 50-53.

ÖZCAN, Tahsin, “Muhallefât”, *DİA.*, Cilt 30, İstanbul 2005, ss. 406-407.

ÖZÇITAK, Semra, *Bergama Arkeoloji Müzesi’nde Bulunan Geleneksel Tekstillerin Kataloglanması*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nuray Yılmaz, İzmir 2010.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, MEB Yay., İstanbul 1971.

———, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 2, MEB Yay., İstanbul 1971.

———, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 3, MEB Yay., İstanbul 1971.

PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2006.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, “Manastır”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 23, MEB Yay., Ankara 1976, ss. 250-251.

ZÜLFİYE KOÇAK

PRİFTİ, Krsitaq, “Manastır”, *DİA.*, Cilt 27, Ankara 2003, ss. 562-563.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Osmanlılar’da Altın”, *DİA.*, Cilt 2, İstanbul 1989, ss. 532-536.

SALMAN, Fikri, “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, 2004 Erzurum, ss. 13-42.

ŞİMŞEK, Eyyub, “On Sekizinci Yüzyılın Başında Trabzon’da Giyim-Kuşam (1700-1725)”, *Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Güz 2013, ss. 51-66.

TEZCAN, Hülya, “Osmanlı Dokumacılığı”, *Türkler*, Cilt 12, (ed.) Hasan Celal Güzel vd., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 404-409.

TOMOVSKİ, Krum, *Džamii vo Bitola*, Univerzitet Vo Skopje Zbornik Na Tehničkiot Fakultet, Skopje 1956-1957.

TÜRE, Altan, *Dünya Kuyumculuk Tarihi I, Eski Çağlardan Orta Çağa*, İKO Yay., İstanbul 2011.

———, *Dünya Kuyumculuk Tarihi, II, Orta Çağdan Günümüze Batı Dünyasının Takıları*, İKO Yay., İstanbul 2011.

UĞUR, Yunus, “Şer’iyye Sicilleri”, *DİA.*, Cilt 39, İstanbul 2010, ss. 8-11.

ÜLGEN, Aygün, “Osmanlı Kuyumculuğu”, *Osmanlı*, Cilt 11, Yeni Türkiye Yay., (ed.) Güler Eren, Ankara 1999, ss. 235-250.

ÜRÜN, Hatice, “Osmanlı Halk Kıyafetleri ve Takıları Müzesi’nde Kıyafetten Keyfiyete Yolculuk”, *İsmek El Sanatları Dergisi*, Sayı 16, 2013, ss. 72-77.

VURAL, Filiz, “Anadolu’da İlkçağ Mücevher Formları”, *Türkiyemiz*, Sayı 79, 1996, ss. 4-11.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Osmanlılar Döneminde Manastır”, *Atatürk ve Manastır Sempozyumu, 12-13 Ekim 1998, Manastır/Bitola, Bildiriler*, Gazi Ün. Rektörlüğü Yay., Ankara 1999, ss. 21-35.

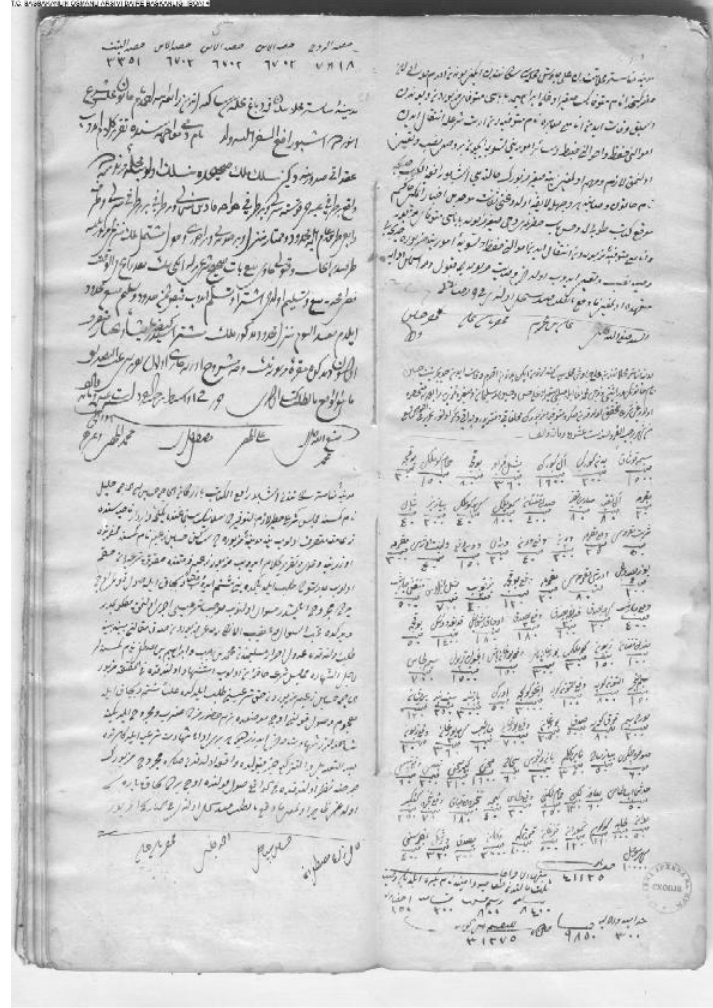
MANASTIRLI KADINLARIN TAKI VE AKSESUAR KÜLTÜRÜ (1700-1730)

EKLER

EK I: Kadınların Kullandıkları Takı ve Aksesuarlar

	Adı	Miktarları	Fiyat Aralığı (Akçe)
Başa ve Saça Takılanlar	Serpuş	4	15- 1260
	Takke	112	8- 12.500
	Çatki	11	54-150
	Kalpak	7	21-120
	Sarık	2	Tespit Edilememiştir
	Sarık Örtüsü	2	Tespit Edilememiştir
	İstifan	3	2800-7800
	Perişâni	2	120-142
	Başlık	1	120
	Saçlık	6	200-1300
	Ardlık	4	780-1800
	Saç Bağı	12	Bilinmiyor-340
	Sakandırak	4	60-1800
	Mislik (misk-i rumî kutusu)	5	Bilinmiyor-159
Kulak ve Boyna Takılanlar	Küpe	48	13-5460
	Boyun İncisi	7	1200-17500
	Boyun İncisi Dizi	6	720-7300
	İncili Dal	2	3000-3200
	Meftül İnci	6	2180-8400
	İki Dizi İncili	1	900
	Çarpaz İnci	3	Tespit Edilememiştir
	İncili Enselik	1	3600
	Zincir	1	Tespit Edilememiştir
	Hamâil	2	3-40
Bele Takılanlar	Kuşak	84	12-13200
	Kemer Kuşak	6	650-1800
El ve Kola Takılanlar	Yüzük	9	5- Bilinmiyor
	Bilezik	12	Tespit Edilememiştir
	Endeşe	4	200-5700
	Pâzu-bend	7	48-300
	Pâd-zehr	1	240
	Saat	1	600
Diğerleri	Düğme	126	Tespit Edilememiştir
	Çaprast	4	Tespit Edilememiştir
	Zar	17	10-250
	Hançer	1	150
	Kım	3	46-120
	Sim Bıçak	1	300
	Yelpaze	1	14
	Tespîh	1	12

EK II: Kadın Tereke Kayıtlarından Bir Örnek

31 Numaralı Manastır Şer‘iyye Sicili, Sayfa 5, Hüküm 2, Hatice binti Hüseyin’e ait tereke kaydı.